

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทุนวิจัย
กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช

รายงานผลการวิจัย

ชาตินิยมในนวนิยายของทมยันตี: จากมุมมองทฤษฎีจิตวิเคราะห์
ของฌาคส์ ลากอง

โดย

ผศ. ดร. ทอแสง เชาว์ชุติ

เมษายน 2557

ชื่อโครงการวิจัย ชาตินิยมในนวนิยายของทมยันตี: จากมุมมองทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ
 ฌากส์ ลากอง
 ชื่อผู้วิจัย ผศ. ดร. ทอแสง เชาว์ชุติ
 เดือนและปีที่ทำวิจัยเสร็จ เมษายน 2557

บทคัดย่อ

ทมยันตีเป็นนักเขียนที่มีความเป็นชาตินิยมสูง นวนิยายของเธอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง *คู่กรรม* (2512), *อดีตา* (2539), *กษัตริยา* (2545), *แก้วกัลยาแห่งแผ่นดิน* (2546), หรือ *อริราชา* (2546) ล้วนแล้วแต่นำเสนอตัวละครที่มีความรักชาติอย่างแรงกล้า และถึงแม้ว่าจะใช้กลวิธีแตกต่างกันและประสบความสำเร็จไม่เท่ากัน แต่ตัวละครเหล่านี้ล้วนมีความพยายามในการปกป้องชาติจากรุกรานจากภายนอกเหมือนกันทั้งสิ้น นอกจากนี้ความเป็นสตรีนิยมของทมยันตียังทำให้เธอเลือกที่จะกำหนดให้ตัวละครเหล่านี้หลายตัวเป็นผู้หญิง ที่ดูเหมือนจะสามารถก้าวขึ้นมามีบทบาทที่เด่นชัดในขบวนการชาตินิยมได้ แต่งานวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่าชาตินิยมที่ทมยันตีนำเสนอในนวนิยายของเธอ โดยเฉพาะในเรื่อง *คู่กรรม* นั้น ตั้งอยู่บนรากฐานของความสัมพันธ์ภายในครอบครัวตามแบบทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ซึ่งในที่สุดกลับบ่อนทำลายบทบาทของผู้หญิงในขบวนการชาตินิยม ดังนั้นถึงแม้ว่าทมยันตีจะพยายามนำเสนอตัวละครหญิงที่มีความเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ แต่ท้ายที่สุดแล้วตัวละครเหล่านี้กลับไม่สามารถก้าวข้ามบทบาทที่เป็นรองของตนเองในวาทกรรมชาตินิยมได้

Project Title	Nationalism in Thommayanti's Novels: A Lacanian Psychoanalytic Perspective
Name of the Investigator	Assistant Professor Thosaeng Chaochuti, Ph.D.
Year	April 2014

Abstract

Thommayanti is well-known for her nationalist sentiment. Her novels *Khu Kam* (1969), *Ateeta* (1996), *Kasat-triya* (2002), *Kaewkanlaya hang phandin* (2003), and *Athiracha* (2003) all feature deeply nationalistic characters who attempt, through various means and to varying degrees of success, to defend the nation against the invasion and domination by outside forces. The author's strong feminist leaning means that most of these characters are women who seem to transcend the marginal role that women are usually confined to in the nationalist project. Close examination reveals, however, that the nationalism that is depicted in Thommayanti's novels, especially in *Khu Kam*, is based on the psychoanalytic structure of the family romance that serves to undermine women's role in the nationalist effort. Thus, despite Thommayanti's attempt to depict strong and independent women in her novels, her characters ultimately fall short of transcending their subordinate roles in the discourse of nationalism.

สารบัญ

บทนำ	1
การสำรวจแนวความคิดและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	3
วิธีการวิจัย	6
ผลการวิจัย	6
ข้อสรุป	19
บรรณานุกรม	20

บทนำ

โลกในยุคปัจจุบันเป็นโลกในยุคโลกาภิวัตน์ หรือที่ชัยอนันต์ สมุทวณิชเคยเรียกว่ายุคโลกาภิวัตน์ ชัยอนันต์กล่าวไว้ใน *โลกาภิวัตน์กับอนาคตของประเทศไทย* ว่า "โลกาภิวัตน์ บ่งบอกถึงการย่นหรือ การเชื่อมโยงระหว่าง กาล และ เทส (Time and Space) ให้ชิดติดกันมากขึ้น การสื่อสารคมนาคมที่ รวดเร็ว การถ่ายทอดผ่านดาวเทียม ทำให้โลกกลายเป็น หมู่บ้านเล็ก ๆ หมู่บ้านเดียวกัน" (36) โลกใน ฐานะ "หมู่บ้านเล็ก ๆ หมู่บ้านเดียวกัน" นี้เป็นโลกที่เต็มไปด้วยการ "ข้าม" พรมแดนในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะในรูปแบบของการอพยพโยกย้ายของแรงงานและประชากร ซึ่งเป็นผลมาจากพัฒนาการ ทางการคมนาคมที่ย่นย่อระยะทางระหว่างประเทศให้สั้นลงเรื่อย ๆ หรือในรูปแบบของการถ่ายเทของ สินค้า ความคิด และวัฒนธรรม ที่เกิดจากเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทำให้ผู้คนจากหลากหลายประเทศ สามารถเข้าถึงข่าวสาร โฆษณา และรูปแบบความบันเทิงเดียวกันได้ หรือในรูปแบบของการค้าขายลงทุน ที่ไม่ถูกจำกัดอยู่แต่ภายในประเทศอีกต่อไป เนื่องจากทุนนิยมที่ได้พัฒนาจนถึงขีดสุดได้นำไปสู่การ ก่อตัวขึ้นของบรรษัทยักษ์ใหญ่ ที่ทำการค้าขายและลงทุนข้ามประเทศหรือแม้แต่ข้ามทวีป

พัฒนาการที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์เหล่านี้ทำให้นักวิชาการหลายคนตั้งคำถามว่าหมวดหมู่ที่ เราคุ้นเคยอย่างชาติ พรมแดนของชาติ และชาตินิยมยังมีความหมายอยู่หรือไม่ เช่น การอพยพโยก ย้ายของคนจำนวนมากทำให้แต่ละประเทศมิได้มีวัฒนธรรมหลักเพียงวัฒนธรรมเดียวดังที่เคยเป็นมา แต่กลับมีหลายวัฒนธรรมย่อยที่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาในการนิยาม อัตลักษณ์ของชาติ (national identity) หรือการถ่ายเทของสินค้า ความคิด และวัฒนธรรมอาจทำให้เกิดวัฒนธรรมมาตรฐาน (standardized culture) ที่ลบเลือนเอกลักษณ์ประจำชาติไปจนหมดสิ้น เช่น เมื่อคนทั่วโลกบริโภคสินค้าเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ฮอลลีวูดหรือผลิตภัณฑ์เทคโนโลยีอย่าง ไอโฟน พวกเขายังมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติอยู่หรือไม่ หรือวัฒนธรรมดังกล่าวได้ถูก แทนที่โดยวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่เหมือนกันไปหมดทั่วโลกเสียแล้ว หรือการค้าขายลงทุนข้ามชาติ โดยบรรษัทยักษ์ใหญ่นอกจากจะทำให้พรมแดนของชาติเลือนหายไปแล้ว ยัง ริดรอนเสรีภาพทาง เศรษฐกิจด้วยการทำให้ทุกประเทศทั่วโลกต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอีกด้วย

แต่ถึงแม้โลกในยุคโลกาภิวัตน์จะกลายเป็นโลกที่ "ไร้พรมแดน" เหตุการณ์หลายเหตุการณ์ใน ช่วงเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์เรายังคงแบ่งแยกตนเองออกจากผู้อื่นตามเส้นแบ่ง อาณาเขตของชาติ และความรู้สึกชาตินิยมยังคงแพร่หลายและเข้มข้นรุนแรงอย่างที่เคยเป็นตลอดมา เช่น ในกรณีของไทยเราจะเห็นได้ว่าความรู้สึกอับอายและโกรธแค้นที่ต้องตกเป็น "ลูกหนี้" ตะวันตก หลังเหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 ได้ทำให้เกิดกระแสชาตินิยม ที่สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนใน งานภาพยนตร์ที่ออกฉายหลังจากนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง บางระจัน (2543) ของชนิตย์ จิตนุกูล ที่นำ

เสนอเรื่องราวการต่อสู้ของชาวบ้านบางระจันกับทหารพม่าที่มานุกรุก หรือเรื่อง สุริโยไท (2544) ของ ม.จ.ชาตรี เฉลิม ยุคล ที่เล่าเรื่องราวของพระสุริโยทัย วีรสตรีไทยที่นำทัพออกสู้กับพม่าที่บุกเข้ามาเพื่อตีกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้กระแสชาตินิยมดังกล่าวยังถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือในทางการเมือง โดย "ในปี 2544 ยุทธวิธีที่พรรคไทยรักไทยใช้โจมตีพรรคประชาธิปัตย์คือการกล่าวหาว่าขายชาติจากกรณีไอเอ็มเอฟและบรรษัทบริหารสินทรัพย์" (ศิโรตม์ 38) ที่น่าสนใจคืออีกเพียงไม่กี่ปีหลังจากนั้น "พันธมิตรฯและพรรคประชาธิปัตย์ก็ใช้ข้อหาเดียวกันโจมตี ทักษิณ ชินวัตร ในกรณี 'เทมาเส็ก' (ศิโรตม์ 38)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์มิได้ทำให้พรมแดนของชาติสูญสลายหายไปหรือปรากฏการณ์ชาตินิยมอ่อนกำลังลงอย่างที่หลายคนเข้าใจ แต่ในบางกรณี เช่นกรณีของไทย ความเป็นชาติและความรักชาติกลับทวีความเข้มข้นรุนแรงขึ้นกว่าเดิม ดังนั้นการศึกษาวิจัยเรื่องชาติและชาตินิยมจึงเป็นสิ่งสำคัญในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้นักวิชาการในหลากหลายสาขาวิชาได้พยายามใช้กรอบแนวคิด (theoretical framework) ต่าง ๆ ในการศึกษาแง่มุมที่หลากหลายของปรากฏการณ์ชาตินิยม เช่น นักวิชาการในสายรัฐศาสตร์และสายมานุษยวิทยาได้ศึกษากำเนิดของชาตินิยม และความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมกับพัฒนาการทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นชาตินิยมกับกระแสโลกาภิวัตน์หรือชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม และนักวิชาการสายหลังอาณานิคม (Post-colonial Studies) ได้ศึกษาปรากฏการณ์ชาตินิยมที่ถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการเรียกร้องอิสรภาพจากเจ้าอาณานิคม

แต่ถึงแม้ปรากฏการณ์ชาตินิยมจะได้รับความสนใจในวงวิชาการและได้ถูกศึกษาจากมุมมองที่แตกต่างหลากหลาย กรอบแนวคิดหนึ่งที่ยังมีค่านิยมผู้นำมาใช้ในการศึกษาวเคราะห์ชาตินิยม โดยเฉพาะในบริบทของไทย คือกรอบทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (psychoanalysis) ที่ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวมุ่งศึกษาจิตใจของมนุษย์ ดังนั้นจึงน่าจะช่วยให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ชาตินิยมซึ่งเกี่ยวข้องกับจิตใจและอารมณ์ของมนุษย์โดยตรงได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฌาคส์ ลากอง (Jacques Lacan) และนำทฤษฎีดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ชาตินิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเพศสถานะ ซึ่งเป็นประเด็นที่ยังไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรในวงการวิชาการทั้งในประเทศไทยและในตะวันตก ทั้งนี้โดยใช้นวนิยายของทมยันตีจำนวน 5 เรื่องซึ่งล้วนมีเนื้อหาเกี่ยวกับชาตินิยมเป็นกรณีศึกษา

การสำรวจแนวความคิดและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชาตินิยม

ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา นักวิชาการในโลกตะวันตกได้ให้ความสนใจกับปรากฏการณ์ชาตินิยมเป็นอย่างมาก โดยนักวิชาการเหล่านี้ได้ศึกษาประเด็นสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นคำนิยามของชาติ (Renan 1882; Bauman 1992; Tamir 1993, 1996; Tyrell 1996; Lichtenberg 1997) หรือจุดกำเนิดของชาติ (Gellner 1983; Anderson 1991; Duara 1996; Hastings 1997; Dunn 1999; Geary 2002) นอกจากนี้ นักวิชาการหลายคนยังให้ความสนใจกับกลไกของชาตินิยม กล่าวคือเขาพยายามศึกษาว่าความรู้สึกชาตินิยมกำเนิดขึ้นได้อย่างไร และถูกปลูกฝังในจิตสำนึกของคนในชาติได้อย่างไรและเพื่ออะไร (Hroch 1985; Tilly 1994; McClintock 1996; Barry 1999; Hechter 2000) ในขณะที่นักวิชาการจำนวนหนึ่งสนใจศึกษาประเภทต่าง ๆ ของชาตินิยม (Kohn 1944; Ignatieff 1994; Mann 1995; Brubaker 1996; Hechter 2000) และมีอีกจำนวนหนึ่ง (ถึงแม้จะเป็นส่วนน้อย) ที่ศึกษาพลังและความยั่งยืนของชาตินิยม (Anderson 1991; Connor 1994; Smith 1999; Greenfeld 2000; Tamir 1997)

ในช่วงเวลาเดียวกันชาตินิยมได้กลายเป็นหัวข้อที่ได้รับความสนใจในแวดวงวิชาการไทยเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่นักวิชาการสายประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ โดยนักวิชาการเหล่านี้ได้ผลิตผลงานที่ทรงอิทธิพลออกมาเป็นจำนวนมาก ทำให้ชาตินิยมกลายเป็นหัวข้อสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับประเทศไทยจนถึงในปัจจุบัน ในการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ชาตินิยมดังกล่าว นักวิชาการบางกลุ่มมุ่งศึกษาความรู้สึกถึงความเป็นชาติว่ากำเนิดขึ้นเมื่อไหร่อย่างไรและมีพัฒนาการอย่างไร (Charnvit 1979, Anderson 1991, Thongchai 1994, Sturm 2006) ในขณะที่นักวิชาการกลุ่มอื่นเลือกที่จะศึกษาชาตินิยมในฐานะอุดมการณ์ของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์เช่นในสมัยรัชกาลที่ 6 หรือรัฐภายใต้เผด็จการทหารอย่างในสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม (Greene 1970, Charnvit 1974, 1990; Thamsook 1978a, b; Vella 1978; Murashima 1988; Barmé 1993) โดยมีนักวิชาการกลุ่มเล็ก ๆ ที่ศึกษาชาตินิยมในฐานะอุดมการณ์รัฐดังกล่าว แต่มุ่งเน้นไปที่วิธีการที่รัฐพยายามเผยแพร่ลัทธิชาตินิยมของตน (นิธิ 1995, Lakkhana 1999, Sunait et al 2009) นอกจากนี้ยังมีงานวิชาการที่สำคัญอีกจำนวนหนึ่งที่ศึกษาบทบาทของชาตินิยมในการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ๆ ทางการเมือง (Nakharin 1990, Nithi 1992, Copeland 1993, ประจักษ์ 2005)

ชาตินิยมกับเพศสถานะ

ถึงแม้ว่าในช่วง 30 ปีที่ผ่านมานักวิชาการในโลกตะวันตกจะให้ความสนใจกับปรากฏการณ์ชาตินิยมเป็นอย่างมาก และได้ทำการศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าวในแง่มุมต่าง ๆ แต่ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมกับเพศสถานะเป็นประเด็นที่มีผู้สนใจศึกษาเพียงกลุ่มเล็ก ๆ เท่านั้น โดยผู้ที่บุกเบิกการศึกษาประเด็นดังกล่าวคือจอร์จ แอล มอส (George L. Mosse) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe* และนिरา ยูวาล-เดวิส (Nira Yuval-Davis) กับฟลอยา แอนเธียส (Floya Anthias) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง *Woman-Nation-State* โดยในเล่มแรกนั้นมอสเสนอว่าแนวคิดเรื่องความประพฤติที่น่านับถือเสมอมา (respectability) ที่เริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในยุโรปนั้นต้องอาศัยการกดทับความต้องการทางเพศ และการเบียดเบียนพลังงานทางเพศดังกล่าวไปยังเป้าหมายอื่น เช่น ชาตินิยม ส่วนเล่มหลังนั้นเป็นการศึกษาบทบาทของผู้หญิงในขบวนการชาตินิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาททางชีวภาพ อุดมการณ์ และสัญลักษณ์ ทั้งนี้งานของนักวิชาการทั้งสามได้กระตุ้นให้เกิดงานวิชาการอื่น ๆ ที่ศึกษาประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมกับเพศสถานะ (Jayawardena 1986; Enloe 1989; McClintock 1996 [1991]; Parker et al 1992; Mayer 2000; Baron 2005) แต่แม้กระนั้นเราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าประเด็นดังกล่าวยังได้รับความสนใจค่อนข้างน้อยในวงวิชาการตะวันตก

ในวงวิชาการไทยนั้นประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมกับเพศสถานะยิ่งแทบจะไม่ได้ได้รับความสนใจจากนักวิชาการเลย ในบทความชื่อ "On the Gendering of Nationalist and Postnationalist Selves in Twentieth-Century Thailand" เครก เจ เรย์โนลด์ส (Craig J. Reynolds) นักประวัติศาสตร์ไทยประจำมหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย (Australian National University) พยายามอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวโดยชี้ไปยังปัจจัยหลักสองประการ กล่าวคือ การเชื่อมโยงชาตินิยมเข้ากับนโยบายและอุดมการณ์ต่าง ๆ ในช่วงการปกครองภายใต้จอมพลป. พิบูลสงคราม และการที่นักวิชาการไทยส่วนมากต่อต้านทฤษฎีตะวันตก โดยเฉพาะทฤษฎีแนวหลังโครงสร้างนิยมหลังสมัยใหม่ และหลังอาณานิคม (Reynolds 264) เรย์โนลด์สเสนอว่าปัจจัยทั้งสองประการนี้ทำให้นักวิชาการไทยไม่พยายามวิเคราะห์ประเด็นใหม่ ๆ เกี่ยวกับชาตินิยมหรือใช้กรอบแนวคิดใหม่ ๆ ในการตีความปรากฏการณ์ดังกล่าว ซึ่งส่งผลให้ประเด็นเรื่องเพศสถานะและชาตินิยมไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรในแวดวงวิชาการไทย

ในบทความเดียวกัน เรย์โนลด์สยังเสนอว่าในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นั้น เพศสถานะเข้ามามีบทบาทในวาทกรรมเรื่องชาตินิยมของไทยใน 2 กรณีด้วย กรณีแรกคือการถกเถียงกันเรื่องสถานะทางสังคมของผู้หญิงในนิตยสารสตรี (Reynolds 267) นิตยสารสตรีเช่น *สตรีนิพนธ์* เน้นการมีส่วน

ร่วมของผู้หญิงในกิจการภายในของชาติ พร้อมทั้งยกตัวอย่างผู้หญิงในประวัติศาสตร์ที่มีบทบาทสำคัญในขบวนการชาตินิยมผ่านการต่อสู้เคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายในสงครามต่าง ๆ (Reynolds 267) เช่น ท้าวสุรนารีหรือย่าโม ที่ได้รับการยกย่องในฐานะวีรสตรีผู้มีส่วนสำคัญในการปกป้องเมืองนครราชสีมาจากการโจมตีของกองทัพลาว อนุสาวรีย์ของท้าวสุรนารีได้ถูกสร้างจนสำเร็จในพ.ศ. 2478 ซึ่งอนุสาวรีย์ดังกล่าวทำหน้าที่ยกย่องความกล้าหาญของสตรีในช่วงเวลาสงคราม ซึ่งเดิมเป็นอาณาเขตของผู้ชายเท่านั้น (Barmé, *Woman, Man, Bangkok* 238)

ทั้งนี้บทบาทของผู้หญิงในวาทกรรมชาตินิยมของไทยนั้นมิได้จำกัดอยู่แต่ผู้หญิงในประวัติศาสตร์ที่มีบทบาทสำคัญในการป้องกันประเทศชาติเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการยกย่องวีรกรรมของผู้หญิงในละครอิงประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ นักชาตินิยมคนสำคัญในสมัยรัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงครามอีกด้วย ละครเรื่องหนึ่งที่ได้รับคามนิยมมากคือเรื่อง *เลือดสุพรรณ* ซึ่งนำเสนอเรื่องราวของดวงจันทร์ สาวชาวไทยที่ถูกคุกคามโดยทหารพม่านาม มังระโธ ภายหลังมังระโธถูกตัดสินลงโทษประหารชีวิต แต่ลูกสมุนของเขามาแก้แค้นดวงจันทร์ด้วยการทำร้ายพ่อแม่ของเธอ เมื่อดวงจันทร์ทราบชะตากรรมของบุพการี เธอก็ปลุกระดมชาวบ้านในหมู่บ้านให้ไปต่อสู้กับกองทัพพม่าโดยไม่คำนึงถึงความปลอดภัยของตนเอง สก็อต บาร์เม่ (Scot Barmé) เสนอในหนังสือ *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex and Popular Culture in Thailand* ว่าหลวงวิจิตรตั้งใจที่จะนำเสนอดวงจันทร์ในฐานะตัวอย่างของความเสียสละและกล้าหาญในการปกป้องประเทศชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่มักถูกยึดโยงเข้ากับผู้ชายมากกว่าผู้หญิง (240)

กรณีที่สองที่ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในวาทกรรมเรื่องชาตินิยมของไทยคือความพยายามของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปรับโครงสร้างของเพศสถานะ (gender) และเพศวิถี (sexuality) ในบทความเรื่อง "Romances of the Sixth Reign: Gender, Sexuality, and Siamese Nationalism" ทามอรา ฟิชเชล (Thamora Fishel) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเพศสถานะกับชาตินิยม โดยการวิเคราะห์นวนิยายไทยสองเรื่อง คือ *หัวใจชายหนุ่ม* พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายใต้นามปากกา รามจิตติ และ *สี่แผ่นดิน* โดยม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ฟิชเชลเสนอว่าในนวนิยายทั้งสองเรื่อง การมีผิวเดียวเมียวเดียว ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเพศชายและเพศหญิง รวมถึงรูปลักษณ์และคุณสมบัติของผู้หญิงถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นตะวันตกและความเป็นสมัยใหม่ ซึ่งถูกเชื่อมโยงกับชาตินิยมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ความเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างของเพศสถานะและเพศวิถี ทั้งในวรรณกรรมและในชีวิตจริง กลับมิได้นำไปสู่การมีส่วนร่วมของผู้หญิงในขบวนการชาตินิยม ฟิชเชลยกตัวอย่างเป็นต้นว่าองค์กรที่เน้นความเป็นชาตินิยมอย่าง เสือป่า นั้นไม่

รับผู้หญิงเป็นสมาชิก คังนั้นถึงผู้หญิงจะมีบทบาทในขบวนการชาตินิยม แต่บทบาทดังกล่าวนี้เป็นเพียงบทบาทรองเท่านั้น (Fishel 158)

วิธีการวิจัย

1. ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวกับทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของลากรอง และการนำทฤษฎีดังกล่าวมาปรับใช้ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ชาตินิยม โดยเฉพาะประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมและเพศสถานะ
2. วิเคราะห์ตีความปรากฏการณ์ชาตินิยม โดยเฉพาะประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมและเพศสถานะที่ปรากฏในนวนิยายของทมยันตีจำนวน 5 เรื่อง ได้แก่ *คู่กรรม* (2512) *อดีตา* (2539) *กษัตริยา* (2545) *แก้วกัลยาแห่งแผ่นดิน* (2546) และ *อริราชา: พระนเรศวรเจ้าแห่งแผ่นดินไทย* (2546)

ผลการวิจัย

ทมยันตี หรือคุณหญิงวิมล ศิริไพบูลย์ เป็นหนึ่งในนักเขียนร่วมสมัยที่ผลิตผลงานวรรณกรรมออกมามากที่สุดและทรงอิทธิพลที่สุดในแวดวงวรรณกรรมไทย นวนิยายของเธอหลายเรื่องได้รับความนิยมชมชอบจากผู้อ่านจำนวนมาก จนถูกตีพิมพ์ซ้ำนับครั้งไม่ถ้วน และอีกหลายเรื่องยังถูกนำไปดัดแปลงเป็นละครโทรทัศน์และภาพยนตร์หลายต่อหลายครั้ง ทั้งนี้เป็นที่รู้กันดีว่าทมยันตีนั้นมีความเป็นชาตินิยมสูง เธอเคยกล่าวเอาไว้เป็นต้นว่า "ทุกเมื่อคิดบนปฐพีนี้ของไทย บรรพกษัตริย์ไทยของเราทรงรักษาไว้ ดิฉันในฐานะข้าแผ่นดินจึงขอทำหน้าที่รักษาไว้ หน้าที่นี้สลักอยู่ในใจดิฉันมานานแล้ว ตั้งแต่เกิดจนรู้ความ เชื่อว่าจะต้องทำเพื่อชาติเพื่อแผ่นดินโดยไม่หวังจะได้สิ่งใดตอบแทน" (วิสวนาด 8) นอกจากนี้เธอยังประกาศว่า "เราต้องทำเพื่อชาติเพื่อแผ่นดินและพระมหากษัตริย์ มีงานใดทำถวายได้ก็จะทำโดยไม่ต้องร้องขอ ไม่ต้องให้ท่านมาสั่ง อย่าว่าแต่ถวายชีวิตเลย มีร้อยหัวก็น้อมถวาย เพราะเราเป็นหนี้แผ่นดิน หนี้ต้องชดใช้ตามหน้าที่ในฐานะข้าแผ่นดิน" (วิสวนาด 9) ซึ่งความรู้สึกชาตินิยมของทมยันตีนี้ วิสวนาด ผู้จัดการส่วนตัวของเธอ กล่าวว่า "นักอ่านทั้งหลายสามารถสัมผัสได้จากนวนิยายหลาย ๆ เรื่อง" (9)

ทั้งนี้นวนิยายของทมยันตีที่ผู้วิจัยเลือกมาศึกษาทั้ง 5 เรื่องนั้นล้วนสะท้อนถึงความรู้สึกชาตินิยมของผู้เขียนและความพยายามในการปลูกกระตุ้นความรู้สึกดังกล่าวในตัวผู้อ่าน โดยนวนิยายทั้ง 5 เรื่องใช้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่ประเทศไทยโดนคุกคามจากต่างชาติเป็นฉากหลังในการดำเนินเรื่อง และนำเสนอตัวละครที่มีความรู้สึกชาตินิยมสูงหรือที่มีโอกาสได้พัฒนาความรู้สึกดังกล่าวหลัง

จากผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ ในตัวบท เช่น ในเรื่อง *อดีต* ตัวละครเอกชื่อ ศิโรตม์ พาเพื่อนของแม่ไปเที่ยวจังหวัดอยุธยา โดยที่ตัวเขานั้นมิได้มีความสนใจในที่มาที่ไปของสถานที่ต่าง ๆ ที่เขาไปเยี่ยมชมเลย ผู้เล่าเรื่องบรรยายความรู้สึกของศิโรตม์ว่า "การจะเดินตามกรุ๊ปทัวร์ ฟังคำอธิบายเป็นเรื่องที่เหลือเชื่อ อะไรจะสร้างในปีพ.ศ.อะไร ฟังเมื่อไหร่...จะรู้ไปทำหัวอะไรวะ?" เจ้าตัวหงุดหงิด ยิ่งไง ๆ ก็ฟังหมดแล้ว ชี้ตรงไหนเขาก็บอกว่าพม่าทำพัง ถ้าไปเมืองพม่าเขาจะบอกว่าไทยทำพังหรือเปล่าก็ 'ไม่รู้'" (ทมยันตี, *อดีต* 3) แต่ที่วัดมเหยงค์ ศิโรตม์บังเอิญได้พบกับ เมืองใจ คนไทยสมัยอยุธยาที่หลุดข้ามมิติเวลามาในปัจจุบัน ซึ่งมีความรักชาติอยู่อย่างเต็มเปี่ยม ทมยันตีบรรยายว่า "เมืองใจกำมือซ้าย มือที่เคยจับดาบมัน มือที่ค้ำด้วยซ้อมดาบ ทราบไคที่ดาบอยู่ในมือนี้ ไม่มีเสียล่ะ! ไม่มีที่จะยอมพ่าย ยะย้ายหนี" (ทมยันตี, *อดีต* 94) ทมยันตีบรรยายต่อว่า "มากที่สุดคือ...ล้มลงตายตรงแผ่นดินที่หยัด ยืน และต้องมีใช้ศพต่อศพ ต้องห้าหนึ่งเป็นอย่างน้อย และยังมีใช้หมดชาย ศัตรูจะได้แผ่นดิน แม้อิสตรีก็พร้อมจะถมร่างให้แผ่นดินเช่นกัน" (*อดีต* 94)

เมื่อได้พบกับคนที่มีเลือดรักชาติเต็มเปี่ยมอย่างเมืองใจ ศิโรตม์ก็เริ่มหันกลับมาดูตนเองและคนไทยร่วมยุคร่วมสมัย เขากล่าวเกี่ยวกับเมืองใจว่า "เขารบเพื่อรักษาแผ่นดินไว้ให้...คนเส็งเคร็งอย่างเราเนอะ" (ทมยันตี, *อดีต* 97) การตระหนักผู้ตั้งกล่าวทำให้ศิโรตม์กล่าวต่อว่า "ฉันชักอายเขา ที่เราสบายอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะผู้คนอย่างเมืองใจนี้แหละ แล้วไง หนอย...ประวัติพวกเขาฉันค้นไม่กระดิกหู" (ทมยันตี, *อดีต* 97) นอกจากนี้ผู้เล่าเรื่องยังบรรยายว่า "ศิโรตม์เองก็ถึงกับอึ้งในอก...บุรุษตรงหน้า วัยที่เจ้าตัวบอกว่า...เบญจเพส...หากเป็นคนขณะนี้ บ้างขับรถซึ่ง...บ้างอยู่ตามฝับ...แต่บุรุษผู้นี้ทุกลมหายใจเข้า-ออก รำลึกแต่แผ่นดิน! ตัวเองเล่า...จนอายุปานนี้ มีสักอีกใจใหม่ที่รำลึกถึงแผ่นดิน มีแต่ 'เรื่องของกู' ทั้งสิ้น" (ทมยันตี, *อดีต* 163) และเมื่อทัศนคติของศิโรตม์เกี่ยวกับชาติและความรักชาติเปลี่ยนไป เขาก็มีโอกาสได้พิสูจน์ทัศนคติใหม่นั้นเมื่อเขาบังเอิญเดินทางย้อนอดีตกลับไปยังช่วงเวลาของเมืองใจที่อยุธยากำลังถูกโจมตีโดยกองทัพพม่า ศิโรตม์คิดกับตนเองว่า "แผ่นดินไทยอย่าให้ศัตรูยึดไปแค่คืบแค่นิ้ว แม้แต่ดินสักกำมือเดียว กูก็ไม่ให้มัน!" (ทมยันตี, *อดีต* 276)

ในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไตรภาคที่ประกอบไปด้วย *กษัตริยา แก้วกัลยาแห่งแผ่นดิน* และ *อิริยา* ทมยันตีได้นำเสนอตัวละครเชื้อพระวงศ์ที่มีความเป็นชาตินิยมสูงเอาไว้เช่นกัน ในเรื่อง *กษัตริยา* ทมยันตีบรรยายเอาไว้เป็นต้นว่า "สมเด็จพระอัยยิกา ศรีสุริโยทัย ลิ่นพระชนม์ ชบบนออกคชาธารทรง [...] พระธิดา...สุพรรณกัลยา จะตั้งพระทัยฟังเงียบ หากพระเนตรแวววับ ถ้าจะตาย ต้องให้สมพระเกียรติเฉกสมเด็จพระเจ้าเจียง! หากพระกุมารนเรศวรกลับทรงมามันอีกอย่าง 'เราจะฆ่าฝ่ายมันอย่างนั้นบ้าง!'" (39) นอกจากนี้พระวิสุทธิกษัตริย์ พระมเหสีของพระมหาธรรมราชาและพระมารดาของพระสุพรรณกัลยาและสมเด็จพระนเรศวรยังทรงแสดงความรู้สึกชาตินิยมของพระองค์และพยายามปลูกฝังความรู้สึกดังกล่าวในพระราชธิดาของพระองค์ด้วยการกล่าวว่า "แผ่นดินจากอยุธยา

ในมือเจ้า จงเอาติดตัวไป ไม่ว่าพำนัก ณ ที่ใด 'ตรงนั้น' คือแผ่นดินอยุธยา 'แผ่นดิน' จักเตือนตาเจ้าทุก วัน ว่าเราถูกย่ำยีเช่นไร แผ่นดินซบเลือด น้ำตา คนไทยมาเท่าใด สูญเสียชีวิตไปเท่าไร" (ทมยันตี, *กษัตริยา* 417) พระองค์กล่าวต่อว่า "ต้นไม้ทุกต้นที่จะขึ้นไป ขึ้นบนหลุมศพไทย รดด้วยน้ำตา สุพรรณกัลยา...ทุกเม็ดดินจะกระซิบเล่าความหลัง ความพินาศของเราเป็นมาอย่างไร แม่ฝากแผ่นดิน ไว้ในมือเจ้า" (ทมยันตี, *กษัตริยา* 417)

ใน *อิริราช* ทมยันตีบรรยายถึงความรักชาติอย่างแรงกล้าของสมเด็จพระนเรศวรเอาไว้เช่นกัน เมื่อสมเด็จพระนเรศวรได้พบกับพระสุพรรณกัลยาเป็นครั้งสุดท้าย พระสุพรรณกัลยารับสั่งว่าให้ พระนเรศวรดำเนินการกอบกู้เอกราช โดยไม่ต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของพระองค์ที่ทรงประทับ อยู่ที่พม่า ทมยันตีบรรยายว่า "กระแสรบสั่งลา...ปลงใจที่ตายจากนับจากวันนี้...เป็นข้อที่สมเด็จพระ นเรศวรตัดพระทัยเช่นกัน...เสียที่สักคนจะเป็นไร...อิสรภาพแห่งแผ่นดินยิ่งใหญ่มากกว่า!" (*อิริราช* 93) ทมยันตีบรรยายต่อว่า "การตัดพระทัยขนาดนี้นั้น ยิ่งใหญ่ปานใด ต่อไปเราจะพบว่าสมเด็จพระ นเรศวรทรงกระทำการโดยเอาแผ่นดินเป็นที่ตั้ง" (*อิริราช* 93) เมื่อสมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระ เอกาทศรถรบกับกองทัพพม่า และสมเด็จพระนเรศวรถูกกระสุนปืน "ถากข้อพระกรแล่นลงมาเฉียว พระวรวงศ์ จนนลงพระองค์ขาดเป็นทางยาว" (*อิริราช* 233) ทมยันตียกย่องความเสียสละเพื่อชาติ และแผ่นดินของทั้งสองพระองค์ว่า "นี่ภาพคุณเกิด...อีกครั้งนี้ว่าท่านนั้น จะทรงเป็นอย่างไร! สอง พระองค์ไม่เคยคำนึงถึงพระองค์ นอกจาก...รบ...รบ...เพื่อแผ่นดิน!" (*อิริราช* 233) นอกจากนี้ ทมยันตียังได้บรรยายเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรเอาไว้ว่า "ผู้นำอันยิ่งใหญ่ ต้องคิดแต่แผ่นดินคล ประโยชน์แห่งทวยราษฎร์ ต้องมากกว่าประโยชน์ตน สุขแห่งประชาชน มาก่อนสุขแห่งผู้นำ มหาราชพระองค์นั้น ใช้อัฐพีเป็นพระแท่นบรรทม ใช้อหฺยาดพระเสโทรดแผ่นดินให้ชุ่มชื้นยืนยาว ใช้อัฐพระอุระเป็นเกราะกำบังเอกราช และอิสรภาพ ให้สมคำ ไทย!" (*อิริราช* 391-2)

ในนวนิยายของเธอ ทมยันตีไม่เพียงแต่นำเสนอตัวละครที่มีความรู้สึกชาตินิยมอย่างรุนแรง เท่านั้น แต่เธอยังพยายามปลุกกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกดังกล่าวขึ้นด้วย เช่น ในเรื่อง *กษัตริยา* ทมยันตีกล่าวว่า "ถ้าอ่านพงศาวดารให้ละเอียดจะพบว่า วัดหลากหลายในอยุธยาเป็นทั้งที่ตั้งมั่น ไม้ ว่าของไทยหรือพม่า วัดคือที่มั่นสุดท้ายและแดนตายของนักรบนับมิถ้วน ไปเที่ยววัดในอยุธยา ก็มอง ดินข้าง 'เพื่อ' จะเห็นโลหิตช่านกระเซ็น" (277) และยังเน้นย้ำอีกครั้งว่า "วัดจันทร์ พื้นที่แถว นั้น คือสนามรบ ทหารไทยตายมากเหลือเกิน ดึกแถวตอนนีปลูกบนซากศพ...ฝังไว้เพื่อแผ่นดิน...ทั้ง นั้น" (ทมยันตี, *กษัตริยา* 353) ในเรื่อง *แก้วกัลยาแห่งแผ่นดิน* ทมยันตีกล่าวเตือนสติผู้อ่านว่า "เรา ได้ยินคำกล่าว ให้พม่าเข้ามาใช้แผ่นดินไทย ทำการในเรื่องภายในของพม่าเอง...สตรีพม่าแสนเก่ง เป็นเรื่องของพม่า หากทว่า...เราลิ้มวีรสตรีไทย เรารับสถานภาพสตรีพม่าได้ ไม่รับวีรสตรี ไทยด้วยกัน เลือดไทยเจือจางลงแล้วหรือไร?" (310) นอกจากนี้ยังติติงผู้อ่านด้วยการกล่าวว่า "เรา

อาศัยท่านเกิดมา แม่พระโพสพท่านให้ข้าวงอกจากธรณีเลี้ยงชีวิตเรา กระทั่งเรามา เราก็ยังเอาร่าง ผ่ากฝังไว้กับอกท่าน เช่นนี้แล้วยังถามคิดแทนคุณ" (ทมยันตี, *แก้วกัลยา* 319) ส่วนในเรื่อง *อิริยา* ทมยันตี ต่อว่าผู้อ่านที่ในทัศนคติของเธอไม่ยอมรับความจริงที่เกิดขึ้นทางประวัติศาสตร์ เธอกล่าวว่า "ในวันนี้...เรา 'ไม่กล้า' พูดถึงประวัติศาสตร์ของเรา 'เรากลัว' จนต้องขอแก้ประวัติศาสตร์ของเราเอง เราล้ม และพยายามล้ม พยายามกลบฝัง อิสรภาพในวันนี้ ของคนไทย แลกมาด้วยอะไร เราขลาดกว่า คนในประวัติศาสตร์หรือ?" (182)

นอกจากความเป็นชาตินิยมของเธอแล้ว ทมยันตียังขึ้นชื่อว่าเป็นนักเขียนที่ให้ความสำคัญกับ ผู้หญิง พยายามนำเสนอปัญหาต่าง ๆ ที่ผู้หญิงต้องเผชิญ และพยายามเรียกร้องความเท่าเทียมให้กับ ผู้หญิง เธอเคยให้สัมภาษณ์เอาไว้ว่า "ดิฉันมีความรู้สึกอยู่เสมอว่า โลกนี้หมุนด้วยมือของสตรี ความ เจริญ การพัฒนานั้นอยู่ในมือของสตรี พ่อฉันเป็นผู้ให้กำเนิดบุตร แต่ผู้ให้อาณาคตแก่บุตรนั้น อยู่ใน มือแม่ เพราะฉะนั้นอนาคตของมวลมนุษยชาติอยู่ในมือสตรีด้วยเช่นกัน" (อ้างถึงใน ภัทรพร 5) แต่ ทมยันตีรู้สึกเสียดายว่าในปัจจุบัน "ผู้หญิงถูกปฏิรูป ผู้หญิงถูกปฏิสังขรณ์เสียจนกลายเป็นช่างเท้า หลัง ดิฉันก็บอกผู้ชายว่า ดิฉันไม่ต้องการจะเป็นช่างเท้าหน้าทั้งคู่ ทำไมขาหน้าขาหนึ่งนั้น จะให้เป็น ขาของสตรีไม่ได้หรือ ในข้อเขียนของดิฉัน ดิฉันต้องการจะจุดไฟในหัวใจของผู้หญิง" (อ้างถึงใน ภัทรพร 5) นอกจากนี้ในบทสัมภาษณ์อีกบทหนึ่ง ทมยันตียังกล่าวว่า "ดิฉันเป็นผู้หญิงคนหนึ่งที่ใช้ ธรรมชาติของสังคมคล้อยตามอยู่และจะใช้มือนั้นกระชากโซ่ที่ออกด้วยตนเองเพื่อให้ผู้หญิงคนรุ่นหลัง ๆ อีกมากที่ต้องถูกโซ่ตรวนของสังคมเหมือนกัน จะได้ใช้มือนั้นกระชากโซ่ที่ออกด้วยตนเอง" (อ้าง ถึงใน ภัทรพร 50)

เนื่องจากทมยันตีเป็นนักเขียนที่มีความเป็นชาตินิยมสูงและมีความต้องการที่จะเชิดชูให้ผู้หญิง อยู่ในสถานะเทียบเท่ากับผู้ชาย จึงไม่น่าประหลาดใจที่นวนิยายจำนวนหนึ่งของเธอจะนำเสนอตัวละครหญิงที่มีบทบาทสำคัญในการปกป้องประเทศชาติจากการรุกรานของต่างชาติ ตัวอย่างเช่น ใน เรื่อง *แก้วกัลยาแห่งแผ่นดิน* ทมยันตีเล่าถึงชะตากรรมของพระสุพรรณกัลยา ซึ่งถูกยกให้กับพระเจ้า บูเรงนองเมื่อแม่ทัพพม่าสามารถตีอยุธยาจนแตก ในการเล่าถึงเหตุการณ์ในช่วงเสียเมืองจนถึง สมเด็จพระนเรศวรสามารถกอบกู้เอกราชกลับมาได้นั้น ประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลักมักมุ่ง ความสนใจไปที่ผู้ชาย เช่น พระนเรศวร แต่ทมยันตีกลับเลือกที่จะให้ความสำคัญกับผู้หญิง เช่น พระสุพรรณกัลยา โดยเธอพยายามแสดงให้เห็นว่าการกระทำของพระองค์ก็มีส่วนช่วยในการนำ เอกราชกลับคืนมาเช่นกัน หรือในเรื่อง *อิริยา* ทมยันตีนำเสนอเรื่องราวของสมเด็จพระนเรศวรที่ สามารถกอบกู้เอกราชของอยุธยากลับคืนมาได้ แต่แทนที่จะมุ่งความสนใจไปที่สมเด็จพระนเรศวร เพียงพระองค์เดียว ทมยันตีกลับให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้หญิงอย่างอัครมเหสีฉันทิมาด้วย

ตัวอย่างเช่นใน *แก้วกัลยาแห่งแผ่นดิน* ทมยันตีบรรยายถึงความเสียดสีของพระสุพรรณกัลยาที่มักมีเป็นที่รับรู้เอาในรูปของบทกวีว่า "อนิจจา...แก้วกัลยา แห่งแผ่นดิน/ ยอมสิ้น พระเกียรติ พระวงศา/ ยอมระทม ขมขื่น พระวิญญา/ ยอมสละ พระชนมา เพื่อแผ่นดิน/ ไม่มี...จารจด บันทึกรไว้/ ไร้ความ สำคัญหมดสิ้น/ พระโลหิต หยาดหยด รดแผ่นดิน/ ซึมซาบ แล้วก็สิ้น มลายไป" (13) ใน *อิริยา* ทมยันตีบรรยายถึงความคิดของพระมหาธรรมราชาเมื่อนึกถึงพระโอรสและธิดาของพระองค์ที่ต้องเสียดสีเพื่อประเทศชาติ พระองค์ทรงคิดว่า "อดทนเถิด ลูกพ่อ ชะตากรรมแห่งแผ่นดินอยู่ในมือเจ้า บรรจถรณ์สุดท้ายแห่งกษัตริย์ คือสนามรบ กษัตริย์แลกษัตริย์ หลังเลือดเพื่อแผ่นดินได้เท่ากัน" (11) จะเห็นได้ว่าในคำบรรยายนี้ทมยันตีเลือกที่จะเขียนให้พระธรรมราชาให้ความสำคัญต่อพระสุพรรณกัลยาเทียบเท่ากับพระนเรศวรในการกู้ชาติ นอกจากนี้ใน *อิริยา* ทมยันตียังบรรยายถึงบทบาทของอัศวมเหสีของสมเด็จพระนเรศวรเอาไว้ว่า "การได้เมาะตะมะ และเมาะลำเลิง จึงเป็นโอกาสของไทย และอาจกล่าวได้ เป็น 'ผีพระหัตถ์' บางส่วนแห่งอัศวมเหสีมณีจันทร์ ท่านทำเพื่อแผ่นดินผู้คนรามัญของท่าน และยังทำเพื่อ...พี่เจ้าตองเจ" (544) แต่ทมยันตีได้กล่าวไว้อย่างเสียดายว่า "ความสำคัญของสตรีในสมัยโบราณ มักไม่เคยจดไว้ในพงสาวดาร [...] 'วีรสตรี' มากมายจึงถูกลืม!" (*อิริยา* 544)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าความรู้สึกชาตินิยมและสตรีนิยมของทมยันตีได้ผลักดันให้เธอสร้างสรรค์ตัวละครหญิงที่มีบทบาทสำคัญในการปกป้องประเทศชาติ แต่การศึกษาวิเคราะห์ผลงานวรรณกรรมคัดสรรของทมยันตีผ่านมุมมองทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฌากส์ ลากองกลับเผยให้เห็นว่าชาตินิยมที่ถูกนำเสนอในนวนิยายของทมยันตีนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานโครงสร้างของความสัมพันธ์ภายในครอบครัว (family romance) ซึ่งท้ายที่สุดแล้วล้มล้างบทบาทของผู้หญิงในขบวนการชาตินิยม

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว: มองชาตินิยมผ่านจิตวิเคราะห์

จิตวิเคราะห์เป็นทั้งทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติในการบำบัดรักษา (clinical practice) ที่พยายามเข้าใจกลไกทางจิตของมนุษย์ โดยทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติดังกล่าวมีรากฐานมาจากงานของซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) แพทย์ชาวออสเตรียที่มีชีวิตอยู่ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นสงครามโลกครั้งที่ 2 ฟรอยด์ไม่ใช่คนแรกที่สนใจศึกษากลไกทางจิตของมนุษย์ แต่ผลงานของฟรอยด์แตกต่างจากของคนอื่น ๆ เนื่องจากเขาพยายามศึกษาทุกอย่างอย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ ตลอดชีวิตของเขา ฟรอยด์ได้ศึกษาพัฒนาการรวมถึงปรากฏการณ์ทางจิตต่าง ๆ จำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นความฝัน, กระบวนการกดทับ (repression), แผลฝังใจ (trauma), หรือโรคประสาท (neuroses) ต่าง ๆ ซึ่งคำอธิบายบางอย่างของฟรอยด์นั้นได้เปลี่ยนความ

เข้าใจที่มนุษย์มีมาก่อนหน้าอย่างสิ้นเชิง เช่น แนวคิดเรื่องพัฒนาการทางจิตเพศ (psychosexual development) ของฟรอยด์นั้นแสดงให้เห็นว่าแม้แต่เด็กทารกก็มีความรู้สึทางเพศ ซึ่งเปลี่ยนความเข้าใจที่เรามีมาก่อนหน้าว่าเด็กทารกนั้นบริสุทธิ์ผู้ค่องและปราศจากความรู้สึและความต้องการทางเพศ ผลงานของฟรอยด์ทรงอิทธิพลอย่างมากในโลกตะวันตกในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และช่วงศตวรรษที่ 20 จนมีคนเรียกศตวรรษที่ 20 ว่าเป็นศตวรรษของฟรอยด์¹ และเปรียบอิทธิพลของฟรอยด์ที่มีต่อความคิดความเข้าใจของมนุษย์ว่าไม่น้อยไปกว่าอิทธิพลของชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ผู้บุกเบิกทฤษฎีวิวัฒนาการ หรือคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) เจ้าของแนวคิดที่นำไปสู่ลัทธิสังคมนิยม²

พัฒนาการของทฤษฎีจิตวิเคราะห์นี้ได้หยุดอยู่แ่งงานของฟรอยด์เท่านั้น แต่ยังได้รับการสานต่อจากนักวิชาการรุ่นหลัง ไม่ว่าจะเป็นเมลานี คลายน์ (Melanie Klein) ลูซ อิริกาเร (Luce Irigaray) หรือยูเลีย คริสเตวา (Julia Kristeva) แต่นักวิชาการรุ่นหลังที่ได้ชื่อว่าส่งอิทธิพลต่อทฤษฎีจิตวิเคราะห์มากที่สุดคือฌาคส์ ลากอง นักจิตวิเคราะห์ชาวฝรั่งเศส ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของลากองนั้นมีความแตกต่างจากทฤษฎีของฟรอยด์พอสมควร กล่าวคือฟรอยด์ยังเชื่อในการทดลองทางวิทยาศาสตร์และการหาสืบสาวต้นเหตุของพฤติกรรมหรือความผิดปกติทางจิตของมนุษย์กลับไปยังกลไกต่าง ๆ ของร่างกาย ไม่ว่าจะเป็น แรงขับทางเพศ (libido) หรือสัญชาตญาณ (instinct) ในขณะที่ลากองนั้นเชื่อในโครงสร้างทางความคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างของระบบภาษา ที่กำหนดตัวตนของมนุษย์รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้นแนวคิดและทฤษฎีของลากองจึงเอื้อต่อการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์อย่างเช่นปรากฏการณ์ชาตินิยม

ทั้งนี้นักวิชาการในโลกตะวันตกที่ได้พยายามนำทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของลากองมาประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ชาตินิยมคือสลาวอย ชิเช็ก (Slavoj Žižek) นักปรัชญาชาวสโลวีเนีย และยานนิส สตาฟราคาคิส (Yannis Stavrakakis) นักวิชาการสายรัฐศาสตร์ชาวกรีก โดยนักวิชาการทั้งสองได้เน้นใช้แนวคิดเรื่อง jouissance ของลากองในการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ชาตินิยม ทั้งนี้คำว่า jouissance มักถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า enjoyment ซึ่งอาจแปลเป็นภาษาไทยได้ว่าความสุขหรือความพึงพอใจ แต่ในภาษาฝรั่งเศสคำว่า jouissance มีนัยยะทางเพศและทางกฎหมายแฝงอยู่ กล่าวคือคำว่า jouissance หมายถึงจุดสุดยอดของความรู้สึทางเพศ (orgasm) และสิทธิในการใช้ทรัพย์สินอย่างชอบธรรมด้วย

¹ Thurschwell, Pamela. *Sigmund Freud*. Routledge Critical Thinkers. New York: Routledge, 2000: 1.

² Frosh, Stephen. *The Politics of Psychoanalysis: An Introduction to Freudian and Post-Freudian Theory*. New York: New York University Press, 1999: 1.

ในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของลากอง มนุษย์เราเคยได้สัมผัสสภาวะที่ใกล้กับสิ่งที่ลากองเรียกว่า the Real ตอนที่ยังเป็นทารกแบบเบาะ และสิ่งที่มาพร้อมกับสภาวะดังกล่าวก็คือ jouissance นั่นเอง สตาฟราคาคิสกล่าวไว้ในหนังสือ *Lacan and the Political* ว่า "the real is the domain of [...] inexpressible enjoyment (jouissance)" (44) หรือ the Real เป็นอาณาเขตของ jouissance หรือความพึงพอใจที่ไม่สามารถแสดงออกผ่านภาษาได้ เหตุที่เราไม่สามารถแสดงความพึงพอใจนี้ผ่านภาษาได้นั้น เป็นเพราะลากองเชื่อว่ามนุษย์เราถูกพรากจากสภาวะที่เรียกว่า the Real และ jouissance ที่มากับ the Real เมื่อเราเริ่มเรียนรู้ภาษาและเข้าสู่โลกแห่งสัญลักษณ์ (the Symbolic) ลากองกล่าวเอาไว้ใน "The Subversion of the Subject and the Dialectic of Desire in the Freudian Unconscious" เป็นต้นว่า "jouissance is prohibited [interdite] to whoever speaks" (Lacan 696) หรือ jouissance เป็นสิ่งที่ต้องห้ามสำหรับใครก็ตามที่พูดได้

ถึงแม้เราจะถูกพรากจาก the Real และ jouissance ที่เราเคยสัมผัสในสภาวะดังกล่าว สตาฟราคาคิสตั้งข้อสังเกตเอาไว้ว่า jouissance ยังคงมีอิทธิพลต่อชีวิตของเราต่อไป โดยเขาเชื่อว่าความหวังที่จะได้ jouissance กลับคืนมานั้นเป็นสิ่งที่กำกับความปรารถนาและแฟนตาซีของเรา ("I Can't Get No) Enjoyment" 151) แต่ในความเป็นจริงแล้วเราไม่มีทางได้ jouissance กลับคืนมา ดังนั้นเราจึงต้องหาเหตุผลมาอธิบายว่าเหตุใดเราจึงไม่สามารถนำ jouissance กลับคืนมาได้ ซึ่งเหตุผลนี้ก็มักจะอยู่ในรูปของ "คนอื่น" (an Other) ที่มี ความพึงพอใจที่ล้นเกิน หรือ "คนอื่น" ที่เรจินตนาการว่าได้มา "steal our enjoyment (by ruining our way of life) and/or [...] [having] access to some secret, perverse enjoyment." (Žižek 203) เช่น "the black's superior sexual potency and appetite, [...] the Jew's or Japanese's special relationship with money and work." (Žižek 206) ซึ่งการจินตนาการ "คนอื่น" ขึ้นมาเช่นนั้น นอกจากจะทำให้เราเชื่อว่าเราเคยได้ประสบกับ jouissance มาแล้ว ยังช่วยปลอบใจเราว่าเราสัมผัส jouissance ดังกล่าวได้อีกครั้ง หากเราสามารถนำมันกลับมาจากศัตรูที่ขโมยมันไปจากเราได้ (Stavrakakis, "I Can't Get No) Enjoyment" 152)

ในบทความ "(I Can't Get No) Enjoyment: Lacanian Theory and the Analysis of Nationalism" สตาฟราคาคิสพยายามนำแนวคิดเรื่อง jouissance ดังกล่าวนี้นี้มาประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจกระบวนการทางจิตวิทยาและอารมณ์ที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ชาตินิยม โดยเขาเสนอว่าทุกชาติมีตำนานเกี่ยวกับยุคทอง (Golden Age) ที่เยี่ยมไปด้วยความสุขสมบูรณ์ เปรียบได้กับสภาวะ the Real ที่เต็มไปด้วยความสุขความพึงพอใจ แต่สภาวะดังกล่าวนี้เชื่อกันว่าถูกทำลายลงโดยศัตรูภายนอก ซึ่งนำมาซึ่งความโกรธแค้นและเกลียดชังของคนในชาติ ความรู้สึกรุนแรงดังกล่าวนี้เองที่สตาฟราคาคิสเชื่อว่าเป็นตัวผลักดันขับเคลื่อนความรู้สึกชาตินิยม ซึ่งความรู้สึกดังกล่าวนี้ถูก

ผดุงไว้ด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผลิตซ้ำตำนานยุคทอง เช่น การอ่านตำราทางประวัติศาสตร์ หรือการรับชมภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ เป็นต้น (Stavrakakis, "(I Can't Get No) Enjoyment" 153)

จากการศึกษาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของลากรองและการนำทฤษฎีดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ชาตินิยมของนักวิชาการอย่างซิเช็คและสตาฟราคาคิส ผู้วิจัยค้นพบว่ากระบวนการทางจิตวิทยาและอารมณ์ที่อยู่เบื้องหลังความรู้สึกชาตินิยมนั้นเชื่อมโยงอย่างแน่นแฟ้นกับพัฒนาการทางจิตเพศ (psychosexual development) ของมนุษย์ อย่างไรก็ตามอย่างที่กล่าวไปในตอนต้นแล้วว่าเด็กทารกแรกเกิดนั้นได้สัมผัสกับสถานะที่ใกล้กับสิ่งที่ลากรองเรียกว่า the Real มากที่สุด ในสถานะดังกล่าวนี้เด็กมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นเป็นพิเศษกับผู้เป็นแม่ ซึ่งมักทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลเด็ก เด็กจะยึดโยงตัวเองเข้ากับเธอจนถึงจุดที่รู้สึกว่าเธอเป็นส่วนหนึ่งของตัวเขา (Bailey 121) นอกจากนี้เด็กยังจินตนาการว่าแม่สามารถตอบสนองความต้องการของเขาได้ทุกอย่าง และเขาก็สามารถตอบสนองความต้องการของเธอเช่นกัน อย่างไรก็ตามอย่างที่กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า ในสถานะที่แน่นแฟ้นกลมกลืนเช่นนี้ เด็กสามารถสัมผัสได้ถึงความถึงความพึงพอใจที่ลากรองเรียกว่า jouissance

อย่างไรก็ดี ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างเด็กทารกกับแม่นั้นไม่สามารถดำรงอยู่ได้ตลอดไป แต่จะถูกแทรกแซงโดยบุคคลที่สามที่ลากรองเรียกว่า Name-of-the-Father เพราะบุคคลดังกล่าวอาจเป็นพ่อของเด็ก หรือบุคคลที่ทำหน้าที่เสมือนพ่อ เช่น สมาชิกคนอื่นในครอบครัว ทั้งนี้ในทางปฏิบัติ แม่ไม่สามารถอยู่กับลูกได้ตลอดเวลา แต่ต้องทิ้งลูกไปเพื่อทำภารกิจอื่นเป็นครั้งคราว เด็กที่ยังเล็กเกินกว่าจะเข้าใจว่าแม่ไม่สามารถอยู่กับเขาตลอดเวลาได้ แต่ต้องปลีกตัวไปทำงานบ้านหรือแม่แต่ทำงานนอกบ้านมักจะเข้าใจไปว่าพ่อ (หรือสมาชิกคนอื่นในครอบครัว) มาแย่งแม่จากเขาไป ดังนั้นเขาจึงไม่พอใจในตัวพ่อ แต่ในขณะเดียวกันก็จินตนาการว่าพ่อจะต้องมีอะไรบางอย่างที่เขาไม่มีและที่ตอบสนองความปรารถนาของแม่ได้ ซึ่งลากรองให้ชื่อสิ่งที่เด็กจินตนาการว่าพ่อมีและแม่ปรารถนาว่า Phallus³

การที่เด็กจินตนาการว่าพ่อมี Phallus ที่แม่ปรารถนานั้นมีนัยยะสำคัญสองประการ ประการแรกคือเป็นการก้าวเข้าสู่โลกของภาษาที่ลากรองเรียกว่า the Symbolic หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือเป็นการยอมรับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกฎเกณฑ์ทางภาษาที่ทำให้เขาสามารถสื่อสารกับผู้อื่นได้ หรือกฎเกณฑ์ของสังคมที่ทำให้เขาเป็นที่ยอมรับในสถานะสมาชิกคนหนึ่งในสังคม ทั้งนี้เพราะการจินตนาการว่าพ่อมี Phallus นั้นเป็นการยอมจำนนต่อพ่อในฐานะตัวแทนของกฎเกณฑ์ข้อห้าม

³ ความหมายทั่วไปของคำว่า Phallus คือลึงค์ แต่สำหรับลากรองแล้ว Phallus ไม่ได้หมายถึงอวัยวะเพศของผู้ชาย แต่หมายถึงสิ่งที่มนุษย์เราจินตนาการว่ามีพลังอำนาจ ดังนั้นเราจึงพบว่าหลายศาสนาและวัฒนธรรมมีธรรมเนียมการเคารพบูชาลึงค์ เช่น ชาวฮินดูบูชาพระศิวลึงค์ เป็นต้น (Bailey 76)

ต่าง ๆ ซึ่งบทบาทดังกล่าวของพ่อสะท้อนอยู่ในการเล่นคำว่า "le nom du père" (the name of the father) and "le non du père" (the no of the father) (Fink 57) นัยยะประการที่สองของการจินตนาการว่าพ่อเป็นผู้ครอบครอง Phallus คือการยอมรับว่าตัวเองไม่มี ซึ่งการยอมรับดังกล่าวเทียบเท่ากับการถูกตอนทางสัญลักษณ์ (symbolic castration) ในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ การตอน (เช่นในปมตอนหรือ castration complex) หมายถึงการทำลายอวัยวะสืบพันธุ์ (เช่นเพื่อลงโทษเด็กในโทษฐานที่ปรารถนาแม่ของตนเอง) แต่ในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของลากองนั้น การตอนกลับหมายถึงการยอมรับว่าตนเองนั้นมิได้มีอำนาจอย่างไร้ขีดจำกัดหรือเพียบพร้อมอย่างไร้ที่ติ (Bailly 80)

หลังจากการตอนทางสัญลักษณ์ เด็กผู้ชายจะเลิกยึดโยงตัวเองเข้ากับแม่ และหันมายึดโยงตัวเองเข้ากับพ่อแทน ทั้งนี้เพราะหวังว่าในวันหนึ่งข้างหน้าตัวเขาจะสามารถมี Phallus เหมือนอย่างพ่อ ซึ่งจะทำให้เขาสามารถตอบสนองความปรารถนาของแม่ได้ เมื่อเด็กเติบโตขึ้น ความพยายามชวนขวายให้ได้มาซึ่ง Phallus นี้ก็จะกลายเป็นความพยายามเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง หรือเพื่อตอบสนองความปรารถนาของคนรักหรือภรรยา (Bailly 130) และความพยายามชวนขวายให้ได้มาซึ่ง Phallus นี้เองที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดกิจกรรมหรือการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ (Bailly 124) ส่วนเด็กผู้หญิงนั้น มีทางเลือกสองทาง เธออาจพยายามเป็นเหมือนพ่อและพยายามมี Phallus เหมือนพ่อ ซึ่งเป็นทางเลือกเดียวกับเด็กผู้ชาย หรือเธออาจคงยึดโยงตนเองเข้ากับแม่ต่อไป โดยหวังว่าเธอจะสามารถเรียนรู้ความเป็นหญิงจากแม่ที่จะทำให้เธอสามารถดึงดูดคนที่มี Phallus เช่นเดียวกับพ่อได้ (Bailly 147)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าคำอธิบายปรากฏการณ์ชาตินิยมผ่านทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของนักวิชาการอย่างซีเช็คและสตาฟราคาคิสนั้นอิงอยู่กับกระบวนการเดียวกับพัฒนาการทางจิตเพศของมนุษย์ เช่น ยุคทองของชาตินั้นอาจเปรียบได้กับช่วงก่อนเข้าสู่ภาษา ที่เรามีความสัมพันธ์อันลึกซึ้งและแน่นแฟ้นกับผู้เป็นแม่ ในขณะที่การถูกขโมย jouissance โดยศัตรูต่างชาตินั้นคล้ายคลึงกับการที่เราจินตนาการว่าพ่อเป็นผู้ขโมยหรือทำลายความสุขความพึงพอใจที่เราเคยมี และการคาดเดาเอาว่าศัตรูต่างชาตินั้นมีอะไรบางอย่างที่ทำให้เขาเหนือกว่าเรา สามารถมีความพึงพอใจได้มากกว่าเรานั้นก็ไม่ต่างจากการที่เราจินตนาการว่าพ่อเป็นผู้ครอบครอง Phallus ที่เราไม่มี ซึ่งการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ชาตินิยมผ่านทฤษฎีจิตวิเคราะห์และการโยงปรากฏการณ์ดังกล่าวเข้ากับพัฒนาการทางจิตเพศของมนุษย์นั้นนอกจากจะช่วยทำให้เราเข้าใจแนวคิดเรื่องชาตินิยมที่ปรากฏอยู่ในนวนิยายของทมยันตีแล้ว ยังจะเผยให้เห็นถึงความซับซ้อนย้อนแย้งในประเด็นเรื่องบทบาทของผู้หญิงกับชาตินิยมในนวนิยายดังกล่าวอีกด้วย

ชาตินิยมกับเพศสถานะ: กรณีศึกษาของ *คู่กรรม*

จากการศึกษาวิเคราะห์นวนิยายคัดสรรของทมยันตี ผู้วิจัยพบว่าชาตินิยมที่ปรากฏอยู่ในนวนิยายเหล่านั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานโครงสร้างของความสัมพันธ์ภายในครอบครัวตามแบบทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของลาอง โดยตัวอย่างที่พบได้บ่อยที่สุดคือการเปรียบเทียบแผ่นดินหรือชาติที่ตัวละครมีความสัมพันธ์ด้วยอย่างลึกซึ้งเข้ากับแม่ที่ตัวละครเหล่านั้นผูกพันด้วยอย่างเหนียวแน่น ในเรื่อง *อดีต* ทมยันตีบรรยายว่า "ศิริโรมมีใช้ฝ่ามือลูบแผ่นดินข้างตัว ไม่เคยที่ครั้งใดจะรักแผ่นดินแม่เท่าครานี้ 'แผ่นดินแม่' แน่นอน...แม่เกิดและตายที่นี่! เขาได้กลับมาเห็น 'แม่' ในอดีต ได้รู้ว่าแม่เคยตายอย่างไร" (518) ในเรื่อง *แก้วกัลยาแห่งแผ่นดิน* ทมยันตีเปรียบเทียบแผ่นดินหรือชาติเข้ากับผู้เป็นแม่เช่นกัน เธอบรรยายว่า "ทาสเชลยโยชยาซึ่งก้มหน้าก้มตาทำงาน หากยิ้มให้กับอิฐ ดิน กรวด ทราย...โอ...แม่พระธรณีให้ความเป็นธรรม เลือดที่เคยหล่อโลมดิน น้ำตาที่ซึมซาบสิ้นลงเม็ดทราย 'แม่' รับรู้ไว้ทั้งนั้น" (276) ทมยันตีบรรยายต่อว่า "'แม่' คินให้กับเรา ฟังไวันะเจ้าทั้งหลาย เมื่อใดเจ้าทนทุกข์ทรมา จงกราบอแม่พระธรณี กล่าวสัจจะวาจาไป แม่จะให้ความยุติธรรม!" (*แก้วกัลยา* 276) การเปรียบเทียบแผ่นดินหรือชาติเข้ากับแม่ยังถูกทำให้ชัดเจนไปอีกในบทสนทนาระหว่างทำวิสุทธิกษัตริย์กับพระสุพรรณกัลยา พระวิสุทธิกษัตริย์กล่าวว่า "คิดถึงแม่จงดูดินนี้ ดิน...มีหน้าที่ให้ความงอกงามให้วิญญาณเกิดใหม่ จะตายสักกี่ครั้งก็ตายบนดิน จะเกิดสักกี่หนก็บนดินเช่นกัน *แม่ธรณีจะให้ไอนุ่นทนอกแม่* แม่ธรณีจะรองรับความเจริญงามของลูก แม่ธรณีจะซับน้ำตาลูกยามร่ำไห้" (ทมยันตี, *แก้วกัลยา* 370 เน้นคำโดยผู้วิจัย)

ทั้งนี้ถึงแม้ทมยันตีจะเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชาติกับแผ่นดินเข้ากับความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับแม่ในนวนิยายเรื่องอื่น ๆ ของเธอ แต่กระบวนการของชาตินิยมที่ยึดโยงอยู่อย่างแน่นแฟ้นกับโครงสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัวในช่วงพัฒนาการจิตเพศของมนุษย์นั้นเห็นได้ชัดเจนที่สุดในนวนิยายเรื่อง *คู่กรรม* นวนิยายเรื่องดังกล่าวได้รับการตีพิมพ์เป็นตอน ๆ ในนิตยสาร *สตรีสยาม* ในช่วงปีพ.ศ. 2508 และได้รับการตีพิมพ์รวมเล่มเป็นครั้งแรกในปีพ.ศ. 2512 *คู่กรรม* นำเสนอเหตุการณ์ที่ทหารญี่ปุ่นยึดประเทศไทยเป็นแหล่งที่ตั้งกองทัพอากาศและเส้นทางในการลำเลียงทหารในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ตัวละครเอกของเรื่อง อังศุมาลิน เป็นสาวไทยที่มีความรู้ลึกซึ้งชาตินิยมสูง ซึ่งทำให้เธอต่อต้านและโกรธเกลียดเคียดแค้นทหารญี่ปุ่นที่เธอมองว่ามาบุกรุกประเทศของเธออย่างมาก แต่แล้วสถานการณ์ก็บังคับให้อังศุมาลินต้องยอมแต่งงานกับ โกโบริ นายทหารญี่ปุ่นที่ขอรบเธอตั้งแต่แรกพบ อังศุมาลินค่อย ๆ ตระหนักรู้และยอมรับว่าเธอเองก็รักโกโบริเช่นกัน แต่นวนิยายจบลงอย่างเศร้าสลดเมื่อ โกโบริเสียชีวิตในเหตุการณ์ทิ้งระเบิดที่สถานีรถไฟบางกอกน้อย

ถึงแม้เนื้อหาของนวนิยายเรื่อง *คู่กรรม* จะนำเสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง แต่บริบทของการประพันธ์นวนิยายเรื่องนี้เป็นบริบทหลังสงครามโลกครั้งที่สอง หรือบริบทของสงครามเย็น ดังนั้นเราจึงเห็นอิทธิพลของบริบทดังกล่าวในตัวบทอย่างชัดเจน แมตทิว ฟิลลิปส์ (Matthew Phillips) นักวิชาการสายประวัติศาสตร์ ได้ศึกษาสังคมไทยในบริบทสงครามเย็นในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกชื่อ *'Oasis on a Troubled Continent': Culture and Ideology in Cold War Thailand* และได้สรุปว่าในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองประเทศไทยต้องเผชิญหน้ากับความจริงว่าตนเองไม่สามารถเทียบเคียงได้กับประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกา ที่ได้กลายเป็นบรรทัดฐานของความเจริญและความศิวิไลซ์ ฟิลลิปส์เสนอว่าวิธีที่คนไทยจัดการกับความรู้สึกคือยาค่าของตนคือการแสวงหาอัตลักษณ์ของตัวเองที่ผูกโยงอยู่กับผืนแผ่นดินไทยและวัฒนธรรมดั้งเดิม (182) ดังนั้นชาตินิยมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองจึงมีลักษณะของการเชิดชูความเป็นไทย ศิลปะไทย วัฒนธรรมไทย พัฒนาผืนแผ่นดินให้เป็นที่ที่สมบูรณ์พูนสุข และป้องกันมิให้ศัตรูจากภายนอกเข้ามารุกรานแผ่นดินดังกล่าวได้ (Phillips 181-182) ซึ่งภาพที่มักจะถูกใช้เป็นตัวแทนของความเป็นไทยที่คนไทยควรจะมีใจและควรจะรักษาไว้ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองคือชีวิตริมฝั่งคลอง ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากสารคดีเรื่อง *Oasis on a Troubled Continent* ที่ใช้ภาพของชีวิตประจำวันริมฝั่งคลอง รวมถึงผลหมากรากไม้ที่แปลกประหลาดในสายตาของคนตะวันตกเป็นตัวแทนของชาติไทย (Phillips 184-185)

นวนิยายเรื่อง *คู่กรรม* นำเสนอวิถีชีวิตของคนไทยริมฝั่งคลอง ด้วยการบรรยายวิถีชีวิตของอังศุมาลินที่สัมพันธ์กับผืนแผ่นดินเกิดอย่างแน่นแฟ้น ในฉากเปิดเรื่องเราเห็นเธออาบน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลผ่านหน้าบ้าน และดำลงไปงมกุ้งเพื่อนำมารับประทานเป็นอาหารเช้า เราเห็นเธอปีนต้นสะเดาเพื่อเด็ดยอดมารับประทานกับน้ำปลาหวานที่คุณยายทำ เราเห็นเธอชิมส้มที่ปลูกในสวนผลไม้ ซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญของครอบครัว แม้แต่ฉากที่วันส เพื่อนสนิทตั้งแต่เด็กของเธอ บอกรักเธอก่อนที่จะเดินทางไปเรียนต่อยังต่างประเทศ ก็เกิดขึ้นที่ได้ต้นลำพูที่ขึ้นอยู่ในบริเวณบ้าน ฉากเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างตัวละครเอกหญิงกับผืนดินไทย ความสัมพันธ์ดังกล่าวลึกซึ้งแน่นแฟ้นขึ้นทุกวัน เมื่ออังศุมาลินเรียนรู้ที่จะพึ่งพาผืนแผ่นดินในฐานะแหล่งอาหารและรายได้ และเมื่อผืนแผ่นดินนั้นได้ทำหน้าที่เป็นประจักษ์พยานต่อเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในชีวิตของเธอ แต่เมื่อทหารญี่ปุ่นบุกเข้ามาตั้งกองทัพอในประเทศไทย อังศุมาลินก็รู้สึกถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งดังกล่าวถูกทำลายลง

การที่อังศุมาลินมองว่าทหารญี่ปุ่นมาทำลายความสัมพันธ์อันใกล้ชิดลึกซึ้งระหว่างเธอกับผืนดินแม่ของเธอนั้นเห็นได้ชัดจากคำพูดและการกระทำของเธอ ในบทสนทนากับแม่ของเธอ อังศุมาลินประกาศว่า "หนูเกลียดพวกไอ้ย่น" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 105) เมื่อแม่ของเธอพยายามอธิบาย

ว่าคนไทยและคนญี่ปุ่นควรจะต่างคนต่างอยู่ ไม่กระทบกระทั่งซึ่งกันและกัน อังศุมาลินตอบว่า "ถ้าอย่างนั้นเขาก็ต้องกลับไปญี่ปุ่นเสียซิคะ จะได้ไม่มีใครเข้าไปยุ่งด้วย นี่มันประเทศของเรา บ้านของเรา" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 105) ซึ่งเมื่ออังศุมาลินมีทัศนคติเช่นนี้ต่อทหารญี่ปุ่น ก็ไม่น่าประหลาดใจที่เธอจะไม่ยอมขายผลไม้ในสวนของเธอให้กับทหารเหล่านั้น ทมยันตีบรรยายว่าทหารญี่ปุ่นมักจะแวะเวียนมายังสวนของอังศุมาลิน เนื่องจากอยู่ใกล้กับคู่อริที่พวกเขาประจำอยู่ แต่ทหารเหล่านั้นจะมีโอกาสได้ซื้อผลไม้ก็ต่อเมื่อบังเอิญเจอกับแม่ของอังศุมาลินเท่านั้น "หากพบเจ้าของสวนสาวสวย มักจะถูกขมวดคิ้วนิ้วหน้าใส ตอบแต่เพียงสั้น ๆ ว่า 'ไม่ขาย!'" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 149) การที่อังศุมาลินไม่ยอมขายผลไม้จากสวนของเธอให้กับทหารญี่ปุ่นนั้น ในแง่หนึ่งเป็นการประกาศว่าผืนแผ่นดินไทยและผลผลิตของผืนแผ่นดินดังกล่าวควรจะเป็นของคนไทยเท่านั้น ไม่ควรจะถูกแบ่งให้กับชนชาติอื่นเช่นคนญี่ปุ่น เป็นต้น

ทัศนคติในแง่ลบที่อังศุมาลินมีต่อทหารญี่ปุ่นนั้นส่งอิทธิพลไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับโกโบริ ในการพบกันครั้งแรก ๆ นั้นอังศุมาลินปฏิเสธที่จะพูดกับนายทหารญี่ปุ่น เธอกล่าวกับแม่ของเธอว่า "หนูไม่อยากพูดด้วยหรือ กลืนจะตาย" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 114) เมื่อแม่ของเธอเตือนว่า "สงครามก็ส่วนสงคราม ซิลูก คนก็ส่วนคน [...] เราอย่าเอาหน้าที่มาปะปนจนทำให้เสียความรู้สึกของคนด้วยกันไปซิลูก เขาพูดดีมาเราก็ดีไป ไม่เห็นเสียหายอะไร" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 114-5) อังศุมาลินยืนยันว่า "หนูเกลียดอะไรแล้วไม่ขอเข้าไปใกล้ ถึงยังงั้นตานันแกก็เป็นญี่ปุ่น ให้ดียังไงหนูก็เกลียดอยู่นั่นเอง" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 115) อังศุมาลินแสดงออกถึงความโกรธเกลียดโกโบริอีกครั้งเมื่อเขาสั่งลงโทษตาบัวกับตาผลที่ขโมยน้ำมันจากคู่อริไปขาย อังศุมาลินกล่าวว่า "หนูเกลียดมันเกลียดมัน หนูอยากให้มันรบแล้วตายเร็ว ๆ จะแข่งมันทุกวัน" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 134) หลังจากที่เธอถูกบังคับให้แต่งงานกับโกโบริ อังศุมาลินก็บอกให้เขารู้ถึงความรู้สึกของเธออย่างชัดเจน เธอกล่าวกับนายทหารญี่ปุ่นว่า "ถึงฉันจะแต่งงานกับคุณ ฉันก็เกลียดคุณ ถ้าฉัน...มีลูก ฉันจะสอนให้มันเกลียดคุณด้วย ฉันจะสอนให้มันรู้จักความเกลียดก่อนที่มันจะรู้จักความรักเสียอีก" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 521)

แต่ถึงแม้อังศุมาลินจะโกรธเกลียดโกโบริเพียงใด เธอก็อดที่จะชื่นชมคุณสมบัติบางอย่างของเขาก็ไม่ได้ คุณสมบัตินี้ก็คือความยุติธรรมและมนุษยธรรมที่โกโบริยึดมั่นถือมั่นแม้กระทั่งในช่วงสงคราม เมื่อโกโบริค้นพบว่าตาผลกับตาบวขโมยน้ำมันจากคู่อริไปขาย เขาสั่งลงโทษคนไทยสองคนนั้นโดยการกรอกน้ำมันลงคอ หลังจากนั้นไม่นานทหารญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งกินเหล้าเมาและไปตีคกกล้วยในสวนของอังศุมาลินกินโดยไม่ได้รับอนุญาต ถึงแม้แม่ของอังศุมาลินจะไม่คิดใจเอาโทษ แต่โกโบริยืนยันที่จะลงโทษทหารของเขาเองด้วยวิธีการเดียวกัน คือให้กินกล้วยจำนวนมากจนร่างกายของทหารเหล่านั้นแทบจะรับไม่ได้ ในขั้นแรกอังศุมาลินรู้สึกรังเกียจการลงโทษของโกโบริซึ่งเธอ

มองว่าทารุณป่าเถื่อน แต่เธอเองก็ไม่สามารถเลี้ยงแม่ของเธอได้เมื่อคุณอรแย้งว่า "แต่...แม่ว่า...แกทำ ถูกนะลูก ทีคนของเราไปทำกับเขา เขาก็ลงโทษตามวิธีของเขา ถ้าคนของเขามาทำกับเราแล้วเขาไม่ลงโทษให้ มันก็ไม่ยุติธรรม" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 147) นอกจากนี้โกโบริยังอาสาให้หมอประจำกองทัพญี่ปุ่นมารักษาพยาบาลของอังศุมาลินเมื่อเขาทราบว่าเธอล้มป่วยด้วยโรคมะเร็ง เมื่ออังศุมาลินแย้งว่าพวกเธอไม่ใช่คนญี่ปุ่น โกโบริกลับตอบว่า "แต่คุณยายคุณก็เป็นคน จะคนไทยหรือคนญี่ปุ่นก็ไม่สำคัญ จรรยาแพทย์ของหมอทุกคนทุกแห่งเหมือนกันทั้งนั้นสำหรับผม" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 171-2) เหตุการณ์ที่แสดงถึงความยุติธรรมและมนุษยธรรมของโกโบริเช่นนี้ทำให้อังศุมาลินอดที่จะชื่นชมหรือแม้แต่หลงรักในตัวโกโบริไม่ได้ แม้ว่าเขาจะเป็นตัวแทนของศัตรูของชาติก็ตาม

ความชื่นชมและความรักในตัวโกโบริของอังศุมาลินนำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรงในใจของตัวละครเอกหญิง เราเห็นความขัดแย้งดังกล่าวอย่างชัดเจนเมื่ออังศุมาลินถามตัวเองหลังจากที่โกโบริช่วยปกป้องเธอจากการทิ้งระเบิดว่า "เจ้ารักเขาหรือ ผู้ชายคนนั้น ผู้ชายที่เป็นศัตรู เป็นคนต่างชาติ เป็น...เสียดกลัวหากมโนธรรมในตัวเองก็ก้อง อังศุมาลินกัดริมฝีปากอย่างแรง กำมือแน่นเหงื่อซึมทั่วหน้าผาก "ไม่! เราเกลียดเขา เกลียด! เกลียด!" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 445) และเมื่อโกโบริแวะมาเยี่ยมเยียนอังศุมาลินที่บ้านในขณะที่เธอกำลังนอนพักฟื้น อังศุมาลินก็ "หลับตาลงโดยเร็ว ความรู้สึกทั้งหมดประดังขึ้นมาพร้อมกัน ความเกลียด ความซาบซึ้งซึ้งซึ้ง ระคนกับความยินดี" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 447) อังศุมาลินประสบกับความขัดแย้งในใจอีกครั้งเมื่อโกโบริช่วยชีวิตเธอไว้จากการทิ้งระเบิดอีกครั้งหนึ่ง ทมยันตีบรรยายว่า "อังศุมาลินปรารถนาที่จะละทิ้งความอ่อนเพลีย ทนทุกข์ทรมานทั้งหมดให้หล่นหายไป ปรารถนาที่จะให้วงแขนอบอุ่นของใครสักคนหนึ่งมาปกป้องให้พ้นจากภาวะที่กำลังได้รับอยู่ ณ บัดนี้" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 520) แต่ในขณะที่เดียวกัน "สิ่งที่เปรียบเสมือนม่านบาง ๆ แต่แข็งแรงมาแทรกกลางขวางไว้ สายใยแห่งทิว ความถือตัว เหนียวรั้งให้เธอต้องรับผิดชอบต่อความจริง 'ความจริง' ที่เธอจำต้องยอมรับว่าวงแขนนั้น แม้จะอบอุ่นแข็งแรงเพียงใด แต่ก็ เป็นเพียงวงแขนของศัตรูแปลกหน้าเท่านั้นเอง!" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 520-1)

พลวัตข้างต้นไม่เพียงแต่อธิบายความรู้สึกชาตินิยมของอังศุมาลินเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวพันอย่างแน่นแฟ้นกับพัฒนาการทางจิตเพศของเธออีกด้วย ทั้งนี้พัฒนาการทางจิตเพศของอังศุมาลินอาจไม่เหมือนกับเด็กผู้หญิงปกติทั่วไป เพราะพ่อกับแม่ของเธอหย่าร้างกันตั้งแต่เธอยังเล็ก เพราะฉะนั้นในขณะที่เด็กผู้หญิงคนอื่นมีช่วงเวลาแห่งความสุขที่พวกเขาารู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับแม่ ช่วงเวลาแห่งความสุขดังกล่าวของอังศุมาลินกลับเป็นช่วงเวลาที่คุณแม่ของเธอยังไม่ได้ทิ้งเธอไป และครอบครัวของเธออยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตาอย่างมีความสุข ดังนั้นเราจึงเห็นเป็นต้นว่าอังศุมาลินแอบคุ้ยฝามุมรูปที่มีรูปของเธอกับพ่อแม่เมื่อครั้งที่พวกเขายังเป็นครอบครัวที่อบอุ่น ทมยันตีบรรยายว่าอังศุมาลิน "ปิดอัลบั้ม ถอนใจยาว ทุกครั้งที่เธอได้เห็นอัลบั้มเล่มนี้จะก่อให้เกิดความรู้สึกชื่นใจ

แกมขมขื่นขึ้นมาทุกครั้ง แต่ถึงกระนั้นยามที่ผู้เป็นมารดาผลอเธอก็อดแอบเอาขึ้นมาดูไม่ได้ เพราะอย่างน้อยที่สุด ภาพในอัลบั้มได้ช่วยปลอบใจให้เธอรู้สึกว้า ครั้งหนึ่งเธอได้เคยรับความรักจากผู้เป็นบิดามาแล้วอย่างไร" (คู่มือ 12)

ช่วงเวลาแห่งความสุขที่อังศุมาลินเคยได้สัมผัสนั้นเปรียบได้กับช่วงเวลาที่คุณไทยเคยมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับแผ่นดินแม่ของตน แต่ความสัมพันธ์ทั้งสองต่างถูกทำลายลง ไม่ว่าจะโดยการจากไปของพ่อ หรือการบุกรุกของทหารญี่ปุ่น ซึ่งเหตุการณ์ทั้งสองนี้นำไปสู่พฤติกรรมที่คล้ายคลึงกันของอังศุมาลิน กล่าวคือเธอแสดงออกถึงความโกรธเกลียดโกโบริอย่างเปิดเผยและพยายามกีดกันเขา และทหารญี่ปุ่นคนอื่น ๆ ออกจากประเทศของเธออย่างที่ได้อ้างไว้ไปแล้ว และเมื่อพ่อของเธอทิ้งเธอและแม่ไป อังศุมาลินก็แสดงออกถึงความเกลียดชังต่อพ่อและพยายามกีดกันพ่อออกจากชีวิตของเธอ ทมยันตีบรรยายว่าอังศุมาลินแอบมองครอบครัวใหม่ของพ่ออย่างเงิบ ๆ "ภาพนั้นยิ่งย้ำความเจ็บข้ำขมขื่นเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ จนเกิดเป็นทิวทัศน์ที่อยู่ในใจอย่างเงิบ ๆ และสิ่งนี้เองที่เปรียบประจักษ์กำแพงอันกว้างใหญ่ ที่แบ่งกันเธอไว้จากผู้เป็นบิดา" (คู่มือ 38) ทมยันตีบรรยายต่อว่า "แม้ทุกครั้งที่ได้พบกัน ผู้เป็นพ่อจะแสดงความรักใคร่อาทรเช่นใดก็ตาม อังศุมาลินคงตอบสนองที่ท่าเหล่านั้นอย่างซัดซาเสมอมา" (คู่มือ 38)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าอังศุมาลินปฏิบัติต่อพ่อและโกโบริในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ทมยันตีถึงกับใช้อุปมาอุปไมยที่ใกล้เคียงกันของ "กำแพงอันกว้างใหญ่" และ "ม่านบาง ๆ แต่แข็งแรง" ในการบรรยายถึงช่องว่างระหว่างตัวละครเอกหญิงกับผู้ชายทั้งสองคนในชีวิตของเธอ ความคล้ายคลึงกันดังกล่าวยังรวมไปถึงการที่อังศุมาลินจินตนาการว่าพ่อของเธอเป็นผู้ครอบครอง Phallus ไม่ต่างจากโกโบริ ทั้งนี้ Phallus ของพ่อมิใช่ความยุติธรรมและมนุษยธรรมในยามสงคราม แต่เป็นบทบาทของเขาในการ "กู้ชาติ" หลวงชลาลัยในฐานะเป็นทหารเรือ ซึ่งมีหน้าที่ในการปกป้องประเทศอยู่แล้ว แต่ยิ่งไปกว่านั้นเขายังเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเสรีไทย ซึ่งมีส่วนช่วยให้ประเทศไทยไม่ต้องตกเป็นประเทศแพ้สงครามหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง แต่ความชื่นชมในอำนาจและบทบาทที่พ่อนี้ย่อมนำไปสู่ความขัดแย้งในใจของอังศุมาลิน ซึ่งไม่ต่างจากความขัดแย้งที่เธอรู้สึกต่อโกโบริ เธอกล่าวกับวันสเป็นต้นว่า "ใจหนึ่งเขาเกลียดท่าน เกลียดเหลือเกิน แต่อีกใจหนึ่งเขาก็รักท่าน มันบอกไม่ถูกหรอกวันส ว่าเวลาเห็นคุณพ่อแล้วเขารู้สึกยังไง" (ทมยันตี, คู่มือ 41)

แต่ถึงแม้ว่าอังศุมาลินจะมีความรู้สึกที่ขัดแย้งกันอย่างรุนแรงเกี่ยวกับพ่อของเธอ เราจะได้เห็นได้ชัดว่าเธอต้องการเป็นเหมือนพ่อและต้องการมี Phallus เหมือนอย่างพ่อ ซึ่งความต้องการดังกล่าวมาบรรจบกับความรู้สึกชาตินิยมของอังศุมาลินเมื่อเธอค้นพบว่าเธอสามารถช่วยชีวิตเชลยศึกคนหนึ่ง

จากการจับกุมของทหารญี่ปุ่นได้ หลังจากการทิ้งระเบิดในคืนหนึ่ง อังศุมาลินกลับมาพบฝรั่งคนหนึ่งแอบอยู่ในบ้านของเธอ เมื่อซักถามจึงทราบความว่าเขาเป็นเชลยศึกที่ถูกทหารญี่ปุ่นจับเอาไว้ และสามารถหลบหนีมาได้ท่ามกลางความวุ่นวายที่เกิดขึ้นจากการทิ้งระเบิด โอกาสเดียวที่เขาจะรอดชีวิตได้ก็ต้องติดต่อกับขบวนการเสรีไทยที่น่าจะสามารถช่วยลักลอบพาตัวเขาออกนอกประเทศไทย หลังจากที่อังศุมาลินค้นพบว่าพ่อของเธอเป็นสมาชิกสำคัญคนหนึ่งของขบวนการดังกล่าว เธอรีบตกลงที่จะช่วยเชลยศึกหนี การกระทำดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นการช่วยภารกิจ "กู้ชาติ" ของขบวนการเสรีไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นการทำทายนานาชาติของทหารญี่ปุ่นอีกด้วย ดังนั้นเมื่อแม่ของเธอถามว่าจะเกิดอะไรขึ้นหากโกโบริคินพบว่าเธอช่วยเชลยศึกฝ่ายสัมพันธมิตร อังศุมาลินจึงตอบว่า "หนูอยากให้เขารู้ค่ะ ให้เขารู้ว่าหนูนี่แหละเป็นคนช่วยศัตรูของเขา คูชิ...เขาจะจัดการกับหนูอย่างไร?" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 543)

ความพยายามของอังศุมาลินในการมี Phallus เหมือนพ่อผ่านการกระทำเชิงชาตินิยมของเธอนั้นดูเหมือนจะประสบความสำเร็จอย่างมาก จนกระทั่งอังศุมาลินถูกมองว่าเป็น phallic woman หรือผู้หญิงที่มีพลังกำลังอำนาจเปรียบประหนึ่งผู้ชาย ทั้งนี้เราจะเห็นว่าตัวละครหลายต่อหลายตัวในเรื่องเปรียบอังศุมาลินเข้ากับผู้ชาย ยายของเธอกล่าวเป็นต้นว่า "ยายอึ้งแกเสียตรงที่ไม่โน้มถวลเหมือนผู้หญิงเลยแม้แต่นิดเดียว ใจก็แข็งเกินตัว สักวันหนึ่งแกจะลำบาก" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 178) แต่ยายของเธอปลอบใจตนเองว่า "ผู้หญิงก็ยังต้องเป็นผู้หญิงอยู่ด บ้างที่ยายอึ้งแกอาจจะได้บทเรียนให้รู้จักตัวของแกเองบ้างกระมัง" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 178) โกโบริเองก็เห็นด้วยกับยายของอังศุมาลิน เขากล่าวกับอังศุมาลินว่า "คุณนี่หัวคือชะมัด เกรียงกับเด็กผู้ชาย ถ้าเป็นผู้หญิงญี่ปุ่นคุณต้องถูกจับตีแก่นิสัยเสียแล้ว" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 413) แม้แต่มีสเตอร์ไม่เกิด วอลเดิน เชลยศึกที่อังศุมาลินช่วยชีวิตเอาไว้ยังมีความเห็นตรงกับคนอื่น ๆ เขากล่าวกับอังศุมาลินว่า "คุณเป็นคนกล้า คงหัวแข็งด้วยตัดสินใจเด็ดขาดแบบผู้ชาย [...] ถ้าเป็นผู้ชายก็เข้าประเภทหัวหรือบ่าบั้น ทหารหลายคนมีนิสัยแบบนี้ได้หรือลูก้าหาญไปเยะแล้ว แต่นี่คุณเป็นผู้หญิง" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 389)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าความสำเร็จของอังศุมาลินในการมี Phallus และการมีบทบาทในขบวนการชาตินิยมนั้นนำไปสู่ความต้องการที่จะ "ตอน" เธอและทำให้เธอกลายเป็นผู้หญิง ซึ่งโกโบริตอบสนองความต้องการดังกล่าวด้วยการข่มขืนอังศุมาลิน ทั้งนี้อย่างที่กล่าวไปแล้วข้างต้นว่าในกระบวนการพัฒนาทางจิตเพศนั้น เด็กผู้หญิงมีทางเลือกอยู่ 2 ทาง กล่าวคือเธออาจจะเลือกยึดโยงตนเองเข้ากับพ่อและพยายามมี Phallus เหมือนอย่างพ่อ หรือเธออาจเลือกที่จะยึดโยงตัวเองเข้ากับแม่ต่อไป โดยหวังว่าสักวันหนึ่งเธอจะสามารถดึงดูคนที่ มี Phallus เหมือนอย่างพ่อได้ ซึ่ง

ซิกมุนด์ ฟรอยด์ บิดาของจิตวิเคราะห์ เสนอว่าในกรณีหลังนี้ "the wish for a penis⁴ is replaced by one for a baby, [...] that is, a baby takes the place of a penis in accordance with an ancient symbolic equivalence" (128) หรือลูกมาทำหน้าที่ทดแทนความต้องการ penis/Phallus ของเด็กผู้หญิง ดังนั้นการที่โกโบริชมจีนอังสุมาลินจึงเป็นการแปลงเธอจาก phallic woman ให้เป็นผู้หญิงที่มีความปรารถนาใน Phallus ได้รับการตอบสนองในเชิงสัญลักษณ์ด้วยการมีลูก ดังนั้นในตอนท้ายเรื่อง เราจะเริ่มจะเห็นว่าลูกนั้นได้เข้ามาแทนที่ชาตินิยมในฐานะสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิตของอังสุมาลิน หลังจากที่เธอเกือบจะแท้งลูก อังสุมาลินตระหนักว่า "ความรัก ความอาทร ความห่วงหาพันห่วยที่เคยมีต่อทุกสิ่งในโลก ยังไม่เพียงกึ่งหนึ่งของความรู้สึกอันพึงมีต่อชีวิตที่เธอ[นึก]ว่า]ได้สูญเสียไปแล้ว (ทมยันตี, *คู่กรรม* 865) สำหรับอังสุมาลินผู้เป็นแม่แล้ว "ไม่ว่าชีวิตใครทั้งสิ้นจะก็ลืบ ก็รื้อย หรือก็พ้นคน ก็ไม่เท่ากับชีวิตเดียวที่[เธอคิดว่า]สลายไป" (ทมยันตี, *คู่กรรม* 865) ดังนั้นจึงดูเหมือนว่าชาตินิยมของอังสุมาลินถูกล้มล้างโดยโครงสร้างที่กำหนดให้ผู้หญิงเป็นได้เพียงภรรยาและแม่เท่านั้น

ข้อสรุป

ถึงแม้ว่าผู้หญิงมักจะไม่ค่อยมีบทบาทในขบวนการชาตินิยม แต่อย่างที่ได้อธิบายไปแล้วข้างต้นว่าภายในบริบทของไทยนั้นมีข้อยกเว้นอยู่อย่างน้อยสองกรณี คือวีรสตรีของไทยที่ได้รับการยกย่องในความกล้าหาญและเสียสละต่อประเทศชาติ และตัวละครผู้หญิงในละครอิงประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการที่ถูกแต่งให้มีส่วนร่วมในการรักษาเอกราชของชาติบ้านเมือง ทมยันตี ในฐานะนักเขียนที่มีความเป็นชาตินิยมและสตรีนิยมสูง ก็ดูเหมือนจะนำเสนอตัวละครหญิงที่กล้าหาญและเข้มแข็ง และที่สำคัญคือมีบทบาทในการปกป้องประเทศชาติเช่นกัน เช่น อังสุมาลิน ในเรื่อง *คู่กรรม* พยายามช่วยภารกิจ "กู้ชาติ" ของขบวนการเสรีไทย ด้วยการช่วยชีวิตเชลยศึกที่หนีจากการจับกุมของทหารญี่ปุ่น แต่ชาตินิยมของอังสุมาลินนั้นตั้งอยู่บนรากฐานโครงสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัวตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของลากอง ซึ่งท้ายที่สุดแล้วกลับล้มล้างบทบาทในขบวนการชาตินิยมของเธอ ดังเราจะเห็นได้ว่าความพยายามในการมีส่วนร่วมในการกู้ชาติของอังสุมาลินนั้นท้ายที่สุดแล้วถูกแทนที่โดยบทบาทความเป็นแม่ ซึ่งตัวละครมองว่าสำคัญกว่าสิ่งอื่นใด ดังนั้นถึงแม้ว่าทมยันตีจะพยายามเจริญรอยตามหลวงวิจิตรวาทการด้วยการนำเสนอตัวละครหญิงที่โดดเด่น

⁴ ในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของเขา ฟรอยด์ใช้คำว่า penis หรือองคชาติ (เช่นใน penis envy หรือปมอิจฉาองคชาติ) แต่เมื่อฉากส์ ลากองได้นำเสนอทฤษฎีของตน ซึ่งเป็นการทบทวนแก้ไขทฤษฎีของฟรอยด์นั้น เขากลับใช้คำว่า Phallus ทั้งนี้เพื่อทำให้เห็นชัดเจนว่าสิ่งที่เขาพูดถึงนั้นมีไขว่คว้าเพศชายในเชิงชีวภาพ แต่เป็นเชิงสัญลักษณ์ กล่าวคือลากองใช้ไขว่คว้าเป็นชายเป็นตัวแทนสิ่งที่ถูกยึดโยงเข้ากับเพศชาย เช่น อำนาจ เป็นต้น

ในนวนิยายของเธอ แต่การที่เธอใช้โครงสร้างชาตินิยมแบบจิตวิเคราะห์ทำให้ตัวละครของเธอไม่สามารถที่จะมีส่วนร่วมในขบวนการชาตินิยมได้อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

ตัวบทปฐมภูมิ

- ทมยันตี. *กษัตริยา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ฅ บ้านวรรณกรรม, 2546.
 ---. *แก้วกัลยาแห่งแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ฅ บ้านวรรณกรรม, 2547.
 ---. *คู่กรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ฅ บ้านวรรณกรรม, 2551.
 ---. *อดีต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ฅ บ้านวรรณกรรม, 2547.
 ---. *อิริราช*: พระนเรศวรเจ้าแห่งแผ่นดินไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ฅ บ้านวรรณกรรม, 2551.

ตัวบททุติยภูมิ

ตัวบททุติยภูมิภาษาอังกฤษ

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities*. London: Verso, 1991.
 Bailly, Lionel. *Lacan: A Beginner's Guide*. Oxford: Oneworld Publications, 2009.
 Barmé, Scot. *Luang Wichit Wathakan and the creation of a Thai identity*. Singapore : Institute of Southeast Asian Studies, 1993.
 ---. *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex and Popular Culture in Thailand*. Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, Inc., 2002.
 Barron, Beth. *Egypt as a Woman: Nationalism, Gender and Politics*. Berkeley: University of California Press, 2005.
 Barry, Brian. "Self-Government Revisited." *Theorizing Nationalism*. ed. by R. Beiner. New York: State University of New York Press, 1999.
 Bauman, Zygmunt. "Soil, Blood and Identity." *The Sociological Review* 40 (1992): 675-701.
 Braunstein, Néstor. "Desire and Jouissance in the Teachings of Lacan." Trans. Tamara Francés. *The Cambridge Companion to Lacan*. Ed. Jean-Michel Rabaté. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
 Brubaker, Rogers. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New*

- Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Charnvit Kasetsiri. "The first Phibun Government and Its Involvement in World War II." *Journal of the Siam Society*. (July 1974): 25-63.
- Connor, Walker. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Copeland, Matthew. "Contested Nationalism and the 1932 Overthrow of the Absolute Monarchy in Siam." Ph.D. diss. Australian National University, 1993.
- Duara, Prasenjit. "Historicizing National Identity, or Who Imagines What and When." *Becoming National*. eds by G. Eley and R.G. Suny. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Dunn, John. *Contemporary Crisis of the Nation State?*. Oxford: Blackwell, 1999.
- Enloe, Cynthia. *Bananas, Beaches & Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. Berkeley: University of California Press, 1989.
- Fink, Bruce. *The Lacanian Subject: Between Language and Jouissance*. Princeton: Princeton University Press, 1995.
- Fishel, Thamora. "Romances of the Sixth Reign: Gender, Sexuality, and Siamese Nationalism." *Genders and Sexualities in Modern Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books, 1999.
- Freud, Sigmund. "Lecture XXXIII. Femininity." *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Trans. James Strachey. Vol. 22 London: Hogarth, 1953-74. 112-135.
- Geary, Patrick J. *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*. Princeton: Princeton University Press, 2002.
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell, 1983.
- Greene, S. "King Vajiravudh's Policy of Nationalism." *In Memoriam Phya Anuman Rajadhon: Contributions in Memory of the Late President of the Siam Society*. eds. by Tej Bunnak and Michael Smithies. Bangkok: The Siam Society, 1970.
- Greenfeld, Liah. "Democracy, ethnic diversity and nationalism." *Nationalism and Internationalism in the Post Cold War Era*. Eds by Kjell Goldmann, Ulf Hannerz, Charles Westin. London: Routledge, 2000.
- Hastings, Adrian. *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Hechter, Michael. *Containing Nationalism*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Hroch, Miroslav. *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of*

- the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*.
Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Ignatieff, Michael. *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*. London: Vintage, 1994.
- Jayawardena, Kumari. *Feminism and Nationalism in the Third World*. London: Zed, 1986.
- Kohn, Hans. *The idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*. 1944. new York: The Macmillan Company, 1958.
- Kristeva, Julia. "About Chinese Women." *Psychoanalysis and Woman: A Reader*. Ed. Shelley Saguaro. London: Macmillan Press Ltd, 2000.
- Lacan, Jacques. *Écrit*. Trans. Bruce Pink. New York: W.W. Norton & Company, 1999.
- Lichtenberg, Judith. "Nationalism, For and (Mainly) Against." *The Morality of Nationalism*. eds by R. McKim and J. McMahan. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Mann, Michael. "A Political Theory of Nationalism and Its Excesses." *Notions of Nationalism*. ed . by S. Periwal. Budapest: Central European University Press, 1995.
- Mayer, Tamar. "Gender Ironies of Nationalism: Setting the Stage." *Gender Ironies of Nationalism: Sexing the Nation*. ed. by T. Mayer. London: Routledge, 2000.
- McClintock, Anne. "'No Longer in a Future Heaven': Nationalism, Gender, and Race." 1991. *Becoming National: A Reader*. Eds. Geoff Eley and Ronald Grigor Suny. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Mosse, George L. *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe*. New York: Howard Fertig, Inc., 1985.
- Murashima, E. "The Origins of Modern Official State Ideology." *Journal of Southeast Asian Studies*. 19:1 (March 1988): 80-96.
- Parker, Andrew et al. *Nationalisms and Sexualities*. New York: Routledge, 1992.
- Phillips, Matthew. *'Oasis on a Troubled Continent': Culture and Ideology in Cold War Thailand*. Ph.D. diss. University of London, 2012.
- Reynolds, Craig J. "On the Gendering of Nationalist and Postnationalist Selves in Twentieth-Century Thailand." *Genders and Sexualities in Modern Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books, 1999.
- Smith, Anthony D. *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Stavrakakis, Yannis. *Lacan & the Political*. New York: Routledge, 1999.
- . "(I Can't Get No) Enjoyment: Lacanian Theory and the Analysis of Nationalism."

- Psychoanalysis, Culture & Society* 11 (2006): 144-163.
- . *The Lacanian Left: Psychoanalysis, Theory, Politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.
- Sturm, Andreas. "The King's Nation: A Study of the Emergence and Development of Nation and Nationalism in Thailand." Ph.D. diss. University of London, 2006.
- Tamir, Yael. *Liberal Nationalism*. Princeton: Princeton University Press, 1993.
- . "Pro Patria Mori! Death and the State." *The Morality of Nationalism*. eds by R. McKim and J. McKahan. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Thamsook Numnonda. "Phibulsongkhram's Thai Nation-Building Programme during the Japanese Military Presence 1941-1945." *Journal of Southeast Asian Studies* 9.2 (September 1978): 234-47.
- Thongchai Winichakul. *Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation*. Hawaii: The University of Hawai'i Press, 1994.
- Tilly, Charles. "A Bridge Halfway: Responding to Brubaker." *Contention* 4.1 (1994): 15-19.
- Tyrell, Martin. "Nation-States and States of Mind: Nationalism as Psychology." *Critical Reviews* 10.2 (1996): 233-50.
- Vella, Walter. *Chaiyo! King Vajiravudh and the Development of Thai Nationalism*. Honolulu: The University Press of Hawaii, 1978.
- Yuval-Davis, Nira and Floya Anthias, eds. *Woman-Nation-State*. London: Macmillan, 1989.
- Žižek, Slavoj. *Tarrying with the Negative: Kant, Hegel, and the Critique of Ideology*. Durham: Duke University Press, 1993.

ตัวบทวิทยุภาษาไทย

- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. *โลกานุวัตรกับอนาคตของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2537.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. *ประวัติศาสตร์เมืองไทย 2475-2500*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2533.
- แถมสุข นุ่มนนท์. *เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง*. กรุงเทพฯ: ดวงกมล, 2521.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475*. กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. "ชาตินิยมในขบวนการประชาธิปไตย." *ศิลปวัฒนธรรม* 13.11 (กันยายน 2535):

181-201.

---. *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการ*

จิตสำนึก. กรุงเทพฯ: มติชน, 2547.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญา*

ชนก่อน 14 ตุลา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

ภัทรพร พงษ์ทอง. *การศึกษาแนวคิดสตรีนิยมในนวนิยายของทมยันตี ระหว่างพุทธศักราช 2506 -*

2534. วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

---. "ลักษณะวรรณกรรมสตรีในนวนิยายของทมยันตี." *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* 42.6 (9 - 15 ก.ค.

2538): 54 - 57.

รัศมี เผ่าเหลืองทอง. "วิเคราะห์ 'ทมยันตี' ตั้งแต่ 14 ตุลาคมถึงปัจจุบัน." *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* 13.2

(เม.ย. - ก.ค. 2518): 95 - 110.

ลักขณา ปันวิชัย. "อุดมการณ์รัฐของรัฐไทยในแบบเรียนชั้นประถมศึกษา พ.ศ.2464-2533: ไม่มี 'ชาติ

ของประชาชนไทย' ในแบบเรียน." *รัฐศาสตร์สาร* 21.3 (2542): 105-173.

วิศวานถ. *กว่าจะถึงวันนี้ของทมยันตี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ณ บ้านวรรณกรรม, 2548.

ศิริโรตม์ คล้ามไพบูลย์. "ชาตินิยมสู่อนาคต." *มติชน สดสัปดาห์* 29 เม.ย. - 5 พ.ค. 2554: 38-39.

สุเนตร ชุตินธรานนท์และคณะ. *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2552.